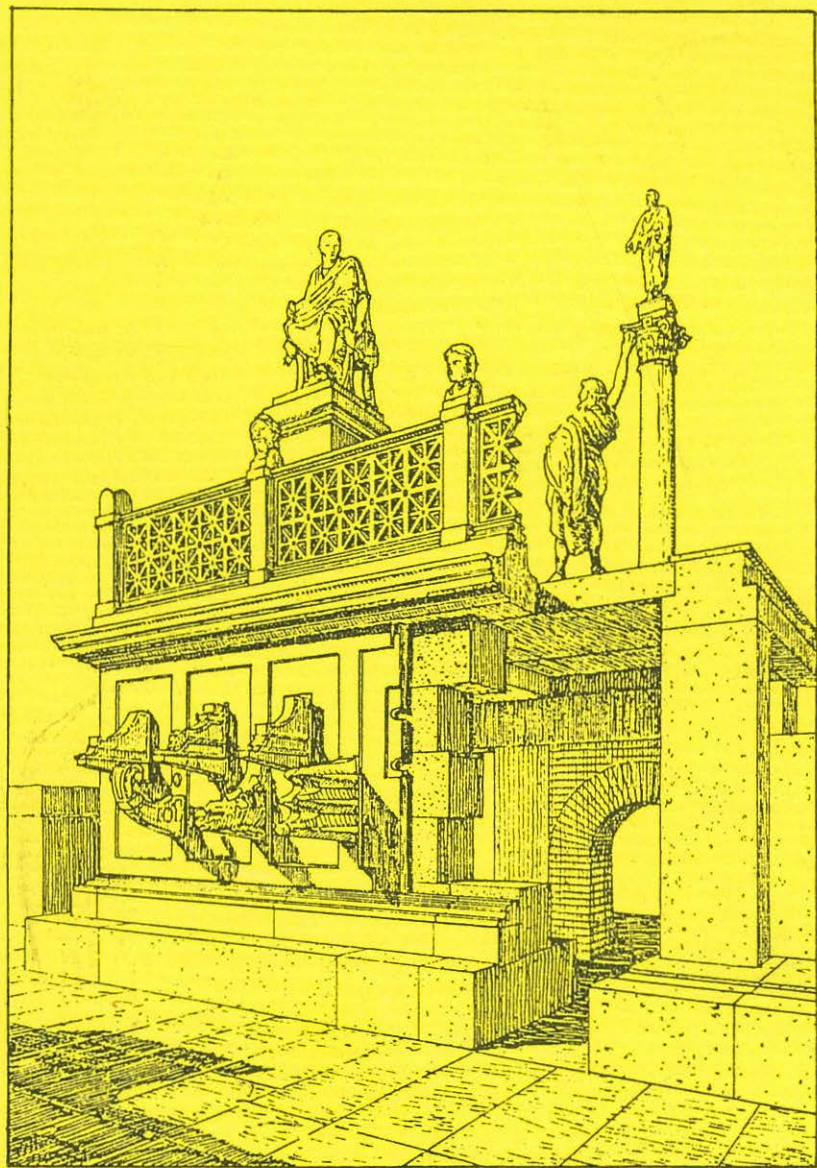

KLASSISK FORUM

1989:2

Manuskriptskrivning på PC

Vi tar imot artikler skrevet på disketter eller maskinskrevet manus (også printer-utskrift!). Sender du inn artiklene på diskett, kan vi kun ta imot fra IBM-compatible PC'er eller MacIntosh.

Disketten skal overføres til en VAX-maskin, og behandles videre der. Derfor må filen lagres ("saves") i *text only* eller *ascii* (alle kommandoer i editoren må fjernes). (Hvis du er i tvil om hvordan dette gjøres, konsulter manualen din, eller snakk med en EDB-kyndig person.) Når det gjelder maskinskrevet manus, se side 67.

Du skriver teksten fortløpende, *uten linjeskift* (det tar PC'en seg av). Du må altså ikke dele ord på slutten av linja! Når du skal skrive sammensatte ord med bindestrek, se listen nederst på denne siden.

Når du ønsker avsnitt o.a. (*vertikale hopp i teksten*), skriver du

/ss hvis du bare vil ha en liten avstand,

/ms ved litt større avstand,

/bs ved enda litt større avstand

— alt med linjeskift foran og bak.

Spesielle ting å huske på:

En PC kan ikke lage tegn over bokstaver som en skrivemaskin kan (ved å bruke "backspace"). Derfor må vi gi "kommandoer" til maskinen:

/ betyr en spesiell kommando — det som kommer etter / er selve kommandoen: f/"or blir svensk för, f/"ur blir tysk für, h/"ar blir svensk här, id/é blir idé.

Siden / er tegnet for spesielle kommandoer, kan vi ikke skrive 1/2 når vi mener en halv. Det må skrives slik: 1/sla 2 (sla står for slash).

Prosenttegn: /%

Et-tegn: /&

Paragraf: /S (blir: §)

Grad: /grd (blir: °)

Bindestrek: - - (to bindestreker uten blank imellom, blir: -)

Tankestrek: - - - (tre bindestreker uten blank imellom hver, men med en blank foran første og en blank etter siste strek, blir: —)

Understrekning av tekst erstatter vi i Klassisk Forum med italics-skrifttype, derfor må alt som skal understrekes skrives slik: </it .....> (det som er innenfor de skarpe klammene kommer i italics).

KLASSISK FORUM

1989:2

INNHALDSFORTEGNELSE

FRA STYRET	s. 5
MØRLAND IN MEMORIAM	s. 7
En av de store innen klassisk filologi døde 22.august i år. <i>Tuva Hansteen</i> minnes latinlæreren og mennesket, <i>Egil Kraggerud</i> den produktive oversetter av antikk prosalitteratur.	
ATHEN-INSTITUTTET ÅPNET!	s. 11
<i>Gunn Haaland</i> var tilstede ved den offisielle åpningen av Det norske institutt i Athen 6.-10.mai i år.	
NKF's STUDIETUR TIL HELLAS 22.-29.sept.1989	s. 13
Syv og trede medlemmer av NKF var med på siste delen av "Etterutdanningskurs 1989". Blant dem var <i>Thor Dybhavn</i> , som her forteller om en opplevelsrik uke.	
JUPITER PÅ DET NORSKE INSTITUTT I ROMA	s. 19
Med denne artikkelen innleder <i>Siri Sande</i> en serie under tittelen "Antikviteten", der hun tar for seg klassiske antikviteter i norske samlinger.	
STILICHO-DIPTYKONET I MONANZA	s. 26
Som bebudet i forrige nummer, bringer vi her foredraget om Stilicho som <i>Hjalmar Torp</i> holdt på saturnaliefesten den 12.desember i fjor.	
ROMA I TEKST	s. 36
Den sjette (og forhåpentligvis ikke siste) artikkelen i <i>Egil Kraggeruds</i> serie "Roma i Tekst" forteller om en merkvendig obelisk. Den er forsynt med flere innskrifter, bl.a. en epigrafisk palimpsest hvis tapte innskrift er blitt dechiffrert ved hjelp av et borehullsalfabet.	

ELAGABAL ..... s. 49
Inger Marie Molland Stang skriver om en spennende urpremiere på Trøndelag Teater — en forestilling inspirert av Antonin Artauds essay om barnekeiseren Heliogabalus.

THE NAME OF THE ROSE REVISITED ..... s. 52
Et uforståelig latinsk dikt i den engelske utgaven av Umberto Eco's roman "Rosens Navn" avstedkommer en hel liten detektivhistorie. *Ragnar Nossen* viser at når utgangspunktet er som galest, kan resultatet bli et annet enn originalens.

FU/BERLIN ..... s. 55
Kyrre Vatsend forteller om sitt studieopphold ved Freie Universität i Berlin.

DE KLASSISKE SPRÅK I SKOLEN

HVILKEN NYTTE AV LATIN I GYMNASSET? ..... s. 59
Fredrik Otto Lindeman spør om det egentlig er så at latin i gymnaset er det skolefag som gir det beste grunnlag for en innføring i allmenn lingvistikk og fonetikk.

DETTE HERSKESYGE TUNGEMÅL ..... s. 61
Brit Berggreen skriver om Christopher Bruuns syn på gresk og latin som skolefag.

LATINOPPGAVE ..... s. 64

BOKANMELDELSE ved *Kyrre Vatsend* ..... s. 68

SEMINARIUM LATINUM OSLOENSE ..... s. 69

FORELESNINGER VED UiO VÅREN-90 ..... s. 70

RES COQUINARIA ved *Inger Marie Molland Stang* ..... s. 71

KLASSISK FORUM er medlemsorgan for NORSK KLASSISK FORBUND og utkommer 2 ganger årlig.

Forbundet er en landsomfattende organisasjon som har til formål å fremme forståelsen for antikken og den antikkpåvirkede tradisjon i europeisk og nasjonal kultursammenheng.

Medlemskontingenten er kr. 100 pr. år og inkluderer abonnement på KLASSISK FORUM.

Medlem blir du ved å sende navn og adresse til redaksjonen (se adressen nedenfor).

Innbetalingsblankett blir da tilsendt.

Styrets medlemmer:

Hugo Montgomery (leder), OSLO, Heid Gjøstein Resi, OSLO, Bjørgulv Rian, OSLO, Hilde Sejersted, OSLO, Jan Songstad, BERGEN, Einar Weidemann (kasserer), TRONDHEIM.

Redaktør: Bente Lassen

Lay-out: Alice Pettersen

Redaksjonens adresse: Klassisk avdeling,
Klassisk og romansk institutt,
P.b. 1026, Blindern,
0315 OSLO 3

FRA STYRET

Forbundets årsmøte med temadag 1989 ble holdt i Bergen lørdag 16.sept. kl. 10-16 på Gimle, Kong Oscars gt.18, i henhold til det oppsatte program.

Bergensrepresentanten i styret, Jan Songstad, ønsket velkommen til dette første årsmøtet utenfor Oslo, og Forbundets leder Hugo Montgomery uttrykte medlemmenes glede over å kunne møtes i Bergen, og det gunstige i å holde årsmøtene på ulike sentrale steder i landet. Neste års møte vil bli lagt til Oslo, men om to år ligger Trondheim i luften! Medlemmenes mobilitet vil utvilsomt øke etterhvert som dette blir en innarbeidet praksis. Ca.20 hadde funnet veien til selve årsmøtet i år, og dobbelt så mange deltok i temadelen av programmet.

Etter lederens minneord over de avdøde medlemmer Gunnar Braathen, Henning Mørland og Jan Nordbø, ble den utsendte årsberetning for perioden 17.sept.-88 - 15.sept.-89 gjennomgått. Det største prosjektet i perioden — bortsett fra det løpende arbeide med bærebjelken Klassisk Forum — var etterutdanningskurset i Gresk kultur, avsluttet med ekskursjon til Athen 22.

- 29.sept., med nær 40 påmeldte medlemmer. (Referat i dette nummer.) Vår virksomhet øker, og styret ytret behov for utvidelse og glede over samarbeide med Klassisk forening og Ariadne-årsmøtets lokale arrangør. Etter fremlagt og godkjent regnskap og revisjonsberetning ble valg foretatt etter valgkomiteens innstilling og medlemmenes akklamasjon: Styret: Hugo Montgomery (leder), Einar Weidemann (kasserer), Bente Lassen (redaktør), Heid Gjøstein Resi, Bjørgulf Rian, Hilde Sejersted og Jan Songstad. Etter statuttendring av §5 ble 3 varamedlemmer valgt: fra Bergen Heléne Whittaker, fra Trondheim Astrid Ryen, og fra Oslo Anne Katriine Frihagen. Inger Marie Stang (Trondheim) ble ny revisor, og Tormod Eide (Bergen) nytt medlem av valgkomiteen (for Egil Kraggerud, som ikke ønsket gjenvalg).

Styret føler seg etter disse valg ytterligere styrket, takker for medlemmenes tillit, og er åpent for nye forslag ved neste korsvei! Når det ellers gjelder planleggingen av virksomheten i det kommende arbeidsår, var dagsordensformuleringen følgende: "Hvorledes skal vi kunne leve opp til vår dobbelte målsetting

å styrke de klassiske fag og emneområder 1) i skole og universitet og 2) i det allmenne åndsliv"? Økt informasjon til og fra skolene, intensivt arbeide med fagplaner, og i det hele mer energisk innsats for å gjøre de klassiske fag synlige og attraktive, og for allmennheten gode populærvitenskapelige foredrag er stikkord fra samtalen om dette. Veierødmødelens åpning for styrking av språkfagene ble drøftet, og også de nye muligheter det Åpne universitet kan gi de kulturbærende fag. Det ble fremholdt at NKF burde kunne koordinere oppgaver her, bl.a. henvendelser om foredrag/lister over mulige foredragsholdere. Styret oppfordrer medlemmene til å melde seg. At interessen for vårt område er stigende, viser ikke minst oppslutningen om universitetenes fagtilbud — semesteremnene ser ut til å virke rekrutterende. Latinundervisning er nå i gang igjen på Grefsen og (nytt!) på Hartvig Nissen videregående skoler i Oslo. Vi håper å få melding om mer slikt til Klassisk Forum.

Under Eventuelt ble blant annet meddelt at Hugo Montgomery vil delta som observatør på Londonkonferansen i april -90. Tormod Eide tok opp spørsmålet om tilknytning til den internasjonale klassikerkonferanse (FIEC), og mente at en utsending dit burde velges av NKF.

Styret vil ta dette opp med FIECs norske kontakt, Knut Kleve, og eventuelt avholde valg ved neste årsmøte. Et problem som nå aktiviseres for styret av den pågående omorganisering av Universitetet i Oslo, er kontorspørsmålet. Man strever med dette. Vanskelig blir det også hvis medlemmene ikke betaler sin årskontingent. Da må de dessverre strykes — så betal i tide!

Etter kaffepause gikk årsmøtet over til Temadagen, der emnet i år var "ordets makt — retorikk og semiotikk i klassiske studier". På programmet stod Christian Meyer: "Ordets avmakt — de tvetydige tegn", Jostein Børtnes: "Gravtalsens panegyrikk" og David Hellholm: "Förhållandet mellan berättelse- og dialogstruktur i Lukianos parodi Ikaromenippos". Foreleserne belyste emnet fra ulike vinkler, Meyer med en semiotisk-kritisk tilnærming til kildene, Hellholm med strukturalisme og PC, og Børtnes med en sofistikert litteraturvitenskapelig metode. Foredragene kommer i neste Klassisk Forum. Tormod Eide presenterte til slutt sitt manuskript til en norsk retorisk ordbok, som vil dekke et stort behov når den forhåpentlig snart kommer ut.

Lørdag kveld arrangerte Ariadne en meget hyggelig sammenkomst med Knut H. Ekle som storartet

kjøgemester. Søndag formiddag ble et nytt høydepunkt med en byvandring gjennom det middelalderse Bergen, fra Nonneseter til Bergenhushus, med Alf Tore Hommedal som glimrende cicerone. Byvandringen ble avrundet med en orgelkonsert i Mariakirken, av Knut H. Ekle.

Søndagsprogrammet bidrog til at dette årsmøtet fremsto som vårt aller beste hittil. Arrangørene i Bergen fortjener stor takk, også for utstrakt privat gjestfrihet.

Hilde Sejersted

LATINLÆRAREN

(ved bodet um professor Mørlands død)

Lærd og likevel so lettlynd kom han inn.

Ved hans kateter blei det lett, det tunge

Stoffet: Latin for livet for oss unge:

Frå Troja sonen bar Anchises, far sin...

” — Som en syvende far i huset — ”. Med vinn

På skjemt la han latinen på vår tunge:

Eit språk so friskt — me kunne godt ha sunge.

Mørlands Aeneas, Horats tok våre sinn.

Ungdomleg lått i gamle Halling-romet,

Professoren fortel um *vin og muser*...

Eksamens-vår i Parken. No — dei tome

Romi. Burte. Men i vårt minne brusar

Falerner og Caecuber, det er sume

Som ser To Lærde skåle, — kjelda susar...

Tuva Hansteen

OVERSETTEREN MØRLAND

IN MEMORIAM

Professor Henning Mørland (1903-1989) var den mest produktive oversetter av antikk prosalitteratur som Norge har hatt. Det er derfor god grunn til å minnes denne delen av hans virksomhet i våre spalter. Mellom 1946 og 1988 kom det i alt 19 bind fra Mørlands hånd. I de fleste tilfelle dreide det seg om hovedverker i den antikke prosalitteratur som ikke hadde foreligget på norsk tidligere, eller i beste fall bare i små bruddstykker slik som i serien "Så er sagt".

Mørlands oversettelser spenner over et tidsrom av ca. 600 år med to underholdende verker i hver sin ende av tidsspennet: Herodots *Historie* og Apuleius' *Metamorphoses* (bedre kjent som *Det gyldne esel*), for øvrig de to oversettelsene han selv syntes å ha hatt størst glede av å gjøre.

13 av de 19 bindene falt på den greske siden. Det betød ikke at Mørland hadde noen forkjærlighet for det greske i og for seg, men simpelthen at av de betydelige prosaverker man ville kalle klassiske fra gresk-romersk oldtid, faller størstedelen på greske forfattere.

Mørlands virke som oversetter fant i hovedsak sted innenfor en femtenårsperiode, fra slutten av 50-årene til 1974. Det hadde sammenheng med de radikalt forbedrede vilkår som oppsto for denne type kulturvirksomhet da reklamemannen Thorleif Dahl opprettet sitt fond for å fremme verdifull, men tungt omsettelig litteratur. I samarbeide med Leiv Amundsen satte Dahl opp en liste med ønsker og preferanser, og Mørland kunne som praktisk medarbeider år om annet utvide sin 'provincia' på dette kartet. I løpet av de samme 15 år hadde Mørlands del vokst til anslagsvis 3800 sider. Om Mørland som oversetter kunne man snu på en gammel vending og i bokstavelig forstand si: 'nulla dies sine pagina' ("ingen dag uten en side").

De fleste ventet at Mørland skulle ha fortsatt i samme effektive spor også i sitt 'otium', men plutselig mistet han gnisten. Grunnen tåler å bli nevnt. En kulturjournalist i Dagbladet som i alle år hadde applaudert hans oversettelser, ga ham plutselig en nesestyver for hans stil i Suetons *Romerske keisere* samtidig

som han tilbakekalte sine tidligere positive attester. Mørland la vekk sin påbegynte oversettelse av Tacitus' *Annales*, og mange tvilte på at han ville gjøre noe mer som oversetter. Men det skjedde allikevel. Da var han langt over 80. Det avgjørende puff kom fra professor Asbjørn Aarnes som bestyrte og fremdeles bestyrer Thorleif Dahls Fond. Tacitus' *Annales* kom virkelig ut og det under tittelen *Årbøker* i et kjempebind. La gå at stilen her og ellers av og til kan være 'motstrøms' når det gjelder flyt og periodelengde, men som helhet fortjener Mørlands oversettelser en god attest: de er vederheftige og med en usvikelig sans for det propre riksmål. Mørlands idealleser, jeg er fristet til å si hans 'overjeg' var hans eget 'alter ego' — leseren med den greske eller latinske grunntekst i venstre hånd, parat til å stille oversetteren til regnskap på vegne av hvert et oversett eller miskjent ord.

Ett prinsipp stod fast, at ingen nordisk oversettelse skulle være i nærheten av hans skrivebord så lenge et oversettelsesarbeid stod på. I så måte hadde han det samme dydskrav til seg selv som Caesar til sin hustru. Gjennom sin Vergil-forskning visste han, ellers så altfor godt hvordan påvirkning sniker seg inn gjennom underbevissthetens

bakdører og gir opphav til ærerørige insinuasjoner.

Et sted hos Homer rinner en i hu overfor Mørlands lange meritliste:

Da grep Diomedes en gråsten veldig og tung.
 Ei to av de menn som finnes på jorden nu,
 kunne rokke dens vekt;
 men han svang den med letthet alene.

Men la verket inspirere til etterfølgelse i neste generasjon. Det trengs. Av Mørlands oversettelser var hoveddelen historieskrivning: Herodot, Xenophon (*Anabasis*, Hellensk historie), Plutarch (*Livsskildringer* — 3 bind), Sueton og Tacitus. Selv på dette felt er det fortsatt mye gjort hos oss. Det kan til slutt være verdt å nevne at det finnes arvtagere. Lektor Oskar Fjeld kommer snart med en oversettelse av Caesars *Borgerkrigen*, og på prosjektstadiet er flere av Mørlands elever i gang: Bente Lassen med Josefus' *Jødenes krig*, Gunn Haaland med Livius' *Ab urbe condita* (*Romas historie* - første pentade), Anne Frihagen og Bjørg Danielsen med Adam av Bremens kirkehistorie *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, undertegnede med et prosjekt kalt *Den romerske revolusjon (Fra Caesars død til Au-*

gustus), basert på Appian og Dio Cassius, og Kristin Heffermehl med Abélards *Historia calamitatum*.

Mørlands oversettelser:

Platon: *Staten*, I & II, Oslo (Dreyer) '46.

Apuleius: *Det gyldne esel*, Oslo (Dreyer) u.å.

Platon: *Utvalg* <Menon, Symp., Faidon, Stat. IV>, Oslo (Gyld.) '51.

Herodot: *Historie* I-II, Oslo (Aschehoug) '60.

Thukydides: *Peloponneserkrigen*, Oslo (Aschehoug) '62.

Xenofon: *Hellensk historie*, Oslo (A.) '66.

Xenofon: *Anabasis*, Oslo (A.) '67.

Xenofon: *Erindringer om Sokrates*, Oslo (A.) '67.

Plutarchos: *Livsskildringer* I-III, Oslo (A.) '67-68.

Cicero: *Taler* <S. Rosc., pro Man., Catil.I, Mil., Phil. I-II>, Oslo (A.) '71.

Cicero: *Om pliktene - Om alderdommen*, Oslo (A.) '71.

Cicero: *Brev*, Oslo (A.) '73.

Sveton: *Romerske keisere*, Oslo (A.) '74.

Tacitus: *Årbøkene*, Oslo (A.), Oslo '88.

Følgende er å få kjøpt:

Cicero: *Taler*
Brev

Om pliktene

Plutarchos: *Livsskildringer*

Sveton: *Romerske keisere*

Tacitus: *Årbøkene*

Xenofon: *Hellensk historie*

Anabasis

Erindringer om Sokrates

Egil Kraggerud

ATHEN-INSTITUTTET ÅPNET!

Dagene 6.-10. mai var viet den offisielle åpningen av Det norske institutt i Athen. Rundt 30 gjester, de fleste fra Norge, kom til et Athen som oppviste sin beste forsommer-side.

Selv kom jeg fra Roma, fra det eldre søsterinstituttet — allerede 30 år gammelt — og gledde meg stort over å få en "kollega" øst i Middelhavet.

Allerede første kvelden fikk vi en god og varm mottakelse i selve instituttet, en rommelig leilighet som er pusset opp i lyse farger og smakfullt innredet. Den fungerer også som bestyrerleilighet. Her var alle gjestene samlet, fra de mer "offisielle" åpningsdeltakere til representanter av typen "Athen-instituttets venner", som jeg selv kan regnes til.

For en som med interesse har fulgt med i instituttets tilblivelseshistorie i en årrekke, var det en fornøyelse å se hvor mange representanter for Norges universiteter som hadde tatt turen til Athen. Det store med Athen-instituttet er jo det at det "eies" av hele Norges akademiske verden — alle de 4 universitetene

står bak opprettelsen. Og det faktum var tydelig i sammensetningen av gjestene — anført av styreformannen, universitetsdirektør Magne Lerheim fra Bergen, var de der "alle sammen" i universitetenes toppledelse — rektor og studiesjef fra Tromsø, rektor og dekanus fra Trondheim, økonomidirektør fra Bergen, samt assisterende direktør og flere professorer fra Oslo. I tillegg var NAVF og kulturdepartementet representert.

Så begynte det offisielle programmet dagen etter, med ekskursjon til Mykene ledet av Robin Hägg, direktør ved Det svenske Athen-instituttet, og til Asine. Begge steder fikk vi en grundig innføring i hvilket arbeide et utenlandsk institutt kan utføre i Hellas. Allerede etter denne første dagen kunne man merke hos deltakerne en økende grad

av interesse og forståelse for instituttets egenart og betydning, en holdning som utviklet seg til begeistring og entusiasme etterhvert som dagene gikk og mer av programmet utfoldet seg.

Mandagen ga Erik Østby en omvisning på et solskimrende Akropolis og Agora — omvisninger med det ekte kvalitetsstempel som vi er blitt vant til å vente fra Eriks side. Så om ettermiddagen fant selve åpningsseremonien sted i Acropolis Center, like under Akropolis med en utsikt gjennom vinduene som man et øyeblikk kunne tro var fotografier på veggene. Det ble en minnerik stund, med en inspirert åpningstale av styreformannen (ryktene ville ha det til at talen ble omskrevet flere ganger i stadig mer positive vendinger ettersom begeistringen for instituttet økte). Den greske arkeologiske verden så åpenbart ikke skjevt til arrangementet. Det er ikke hver dag et nytt utenlandsk institutt blir åpnet (vårt er det 14. i rekken), så det forbauset kanskje ikke at salen var fullsatt (ca.300 personer). Vi kunne også glede oss over telegrafiske hilsener fra statsminister Gro Harlem Brundtland, Det greske kulturdepartement og NAVF.

Denne kvelden fikk vi også det første av de vitenskapelige foredrag — Hjalmar Torp snakket om *The Date of the Conversion into a Church of*

the Rotunda at Thessaloniki. Dagen etter fulgte Synnøve des Bouvrie opp med *Helen of Troy : A Symbol of Greek Culture*, og Erik Østby foreleste over *The Temples of Palantion: an Archaeological Collaboration in Arcadia*. Tid var også satt av til rusle- og handleturer i Plaka, og det sosiale innslag ble også glimrende ivaretatt med felleslunsj ved Asine, en nydelig lunsj-mottakelse hos den norske ambassadøren, Tancred Ibsen. Han har hele tiden vært en ildsjel i arbeidet med å få opprettet instituttet, og mente seg med rette fortjent til en liten del av "farskapet".

Den gode stemningen som etterhvert hadde utviklet seg, nådde de store høyder under avskjedsmiddagen tirsdag kveld i restauranten "Sokrates' fengsel". Vinen og talene fløt, og alle var skjønt enige om at Athen-instituttet var et glimrende tiltak og hadde fått en lovende start. Talene ville ingen endta, den ene etter den andre sto opp og mente seg litt delaktige i farskapet. Men heldigvis fikk de også sin meget velfortjente ros, de som hadde gjort dette vellykkede åpningsarrangementet mulig — nemlig Øivind Andersen og hans kone Brit Berggreen.

Det var nesten vemodig å skulle reise hver til sitt etter så mange vellykkede dager. Men det var nok flere enn jeg som tok med seg rikelig med positive tanker som kunne virke inspirerende på det daglige og mer hverdagslige virke.

Så gjenstår bare å ønske Atheninstituttet hell og lykke for de kommende åra.

Gunn Haaland

NKF's STUDIETUR TIL HELLAS

22.-29.sept. 1989

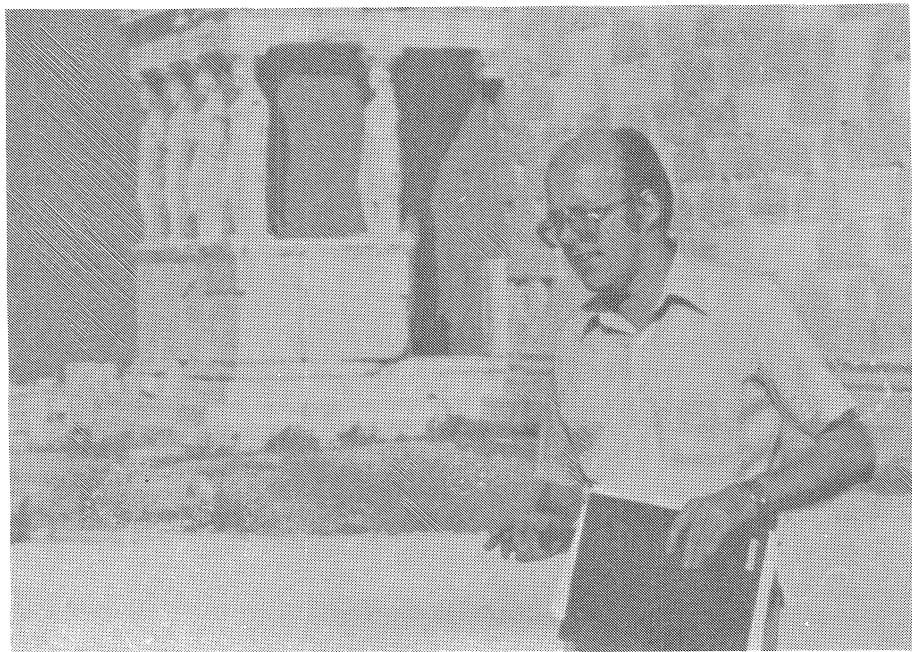
Nærmere førti forventningsfulle deltakere var påmeldt til den siste delen av "Etterutdanningskurs 1989". Kurset ble innledet med en forelesningsrekke på Blindern et halvt år i forveien, da det ble presentert utvalgte temaer fra klassisk gresk kulturhistorie, særlig med relasjon til de ekskursjoner som senere var påtenkt. Det samme opplegg var forsøkt med hell på NKF's Romatur for to år siden (Jfr. Klassisk Forum 1987:2), og mange av deltakerne den gang var også med til Athen. Organisator og primus motor var prof. Hugo Montgomery.

Etter vellykket ankomst og sentral innkvartering i Athen — med kort gangavstand til Akropolis og andre severdigheter — var vi allerede samme kveld invitert til mottakelse i det nylig åpnete norske institutt i Athen, med Britt Berggreen og Øivind Andersen som vertskap. Prof. Andersen ønsket velkommen og gav en kort orientering om instituttet. Det viste seg å være en romslig moderne leilighet, strategisk plassert i relasjon til andre lands tilsvarende institusjoner. Det var alminnelig glede blant turdeltakerne over at Det norske institutt nå var

trådt i virksomhet, og Øivind Andersen ble ønsket lykke til som instituttets første bestyrer.

Lørdagens program var delt i to. Først vandring og omvisning på Akropolis med Erik Østby som guide, og deretter besøk ved de gamle Asklepios- og Dionysos-helligdommene i sydøst ved klippens fot. Enten man er førstegangsbesøkende eller har vært før på Akropolis gir særlig Parthenon en sterk

opplevelse. Kommet vel gjennom Propyleene — et mesterverk i seg selv — beskuer man på skrå det store tempels nordvestre hjørne og fornemmer umiddelbart det geniale i byggverkets konstruksjon. Den mektige vestre fasade med de åtte søyler hvilende tungt på det brede stylobat, og nordre langsides intakte del av peripteros med den lange kolonnade og arkitrav gir det søkende øye en visuell opplevelse av de store. Heldigvis at det tross

Erik Østby på Akropolis

alt var sydsidens søyler det gikk verst ut over da det venetianske artilleri spilte opp i 1687 — det er likevel førsteinntrykket fra nordvest som blir sittende. Østby fortalte lett og elegant om de viktigste severdigheter på plataet. Ikke minst var Erekhtheion med sin eiendommelige arkitektur fascinerende — og da ikke bare med tanke på karyatidene! Man fornemmet de gamle myters nærhet ved påvisningen av at akkurat der var det Poseidon skulle ha støtt sin veldige trefork i klippen så saltkilden sprang frem, mens Athene like bortenfor plantet oliventreet som athenerne likevel foretrakk! Museet var også en stor opplevelse, og vi begav oss deretter ned og bort til Dionysos-teatret. Her holdt Hugo Montgomery en engasjert orientering om denne institusjon gjennom de klassiske sekler. Da vi så også fikk en oversikt over den nærliggende Asklepios-helligdommen, sto det klart for alle at det faglige program hadde fått en pangstart.

Neste dag sto Agora og Pnyx for tur. I skråningen hvor den panatheneiske vei begynner stigningen opp mot Akropolis i nordvest, doserte Erik Østby om athenernes torg gjennom skiftende epoker. Vi begav oss ned til Attalos' stoa, gjenreist for få år tilbake, og betraktet restene av det som en gang var

selve nervesentret i bystaten Athen — Agora. Én etter én ble mange av de gamle severdigheter tatt i øyesyn, til dels akkompagnert av en dun-drende forstadsbane i nord. I den kongelige stoa måtte også Sokrates stå til rette for Arkhon Basileus, og i den runde Tholos ved Bouleuterion samlet prytanene seg. Sokkelen for de ti eponyme helter ble iakt-tatt i hele sin lengde, og vi endte nede i det antatte byfengsel i Agoras sydvestre hjørne. Her treffer vi igjen vår venn Sokrates i timene før han tømmer begeret med skarntydesaften. Da endog hans celle nr. 2 ble påvist med badeinnretning og det hele var det like før vi skimtet filosofen selv borte i hjørnet med håndkle under armen. Oppe på den lave Agora-høyden i vest lå Hephaisteion og ventet. Der fikk vi en fin gjennomgang i tempeldetaljer, fra geison og tympanon ned til de minste guttae og regulae. På Pnyx var det Hugo Montgomery som fikk de gamle stener til å tale, og via den imponante forstøtningmuren i nord kom vi opp på selve forsamlingsplataet fra periode III — som altså hadde bema i syd! En meget tankevekkende vandring den dagen.

Selve Attika sto for tur mandag. Med buss krysset vi først over til det eldgamle Brauron på østkysten, Peisistratos' hjemstavn. Her ligger den berømte Artemis-helligdommen

i sumplandskapet ved kapellet Agios Georgios. Ifølge legenden fant Ifigeneia her sin grav noen år etter tilbakekomsten fra Tauris, da hun og Orestes medbragte et xoanon av jaktgudinnen som Pausanias påstod befant seg der på hans tid. Men mange mener det forsvant med perserne i 480. Selve temenos var lite og oversiktlig med templet i syd. I museet var statuene av "bjørnepikene" et betagende syn, likeledes votivrelieffene av pilgrimer som bragte offer til Artemis — gudinnen for "alle overganger". Vi skulle gjerne overvært fremførelsen av "bjørnedansen" i det indre gårdsrom, med de trippende arktoi i sine honninggule khitoner! I Thorikos nær Lavrion — sittende i teatret i Velaturi-skråningen — ble vi innført i noen av den oldgreske økonomis bistre realiteter. Her slet tusenvis av slaver og krigsfanger med å bringe sølvmalmen frem i dagen og vaske ut det edle metall. Men uten Lavrions sølvminer hadde neppe Themistokles kunnet la bygge sin flåte eller Perikles sitt nye Akropolis! Etter en meget populær lunsj i Lavrion bar det mot Sounion, og vi fikk oppleve Poseidontemplet i sen ettermiddagssol. Her tilførte Renate Munkebye opplevelsen en ekstra dimensjon da hun fremførte et dikt av Hj. Gullberg foran de seks bredkanellerte søyler i templets østfront. Takk, Renate! Etter behørig foto-

grafering av helligdommen ble det for de mest badehungrige mulighet for en dukkert nede i bukten.

Tirsdag holdt vi oss i Athen. Da sto Nasjonalmuseet for tur, med Østby som omviser. Vi startet ved den store gravurnen i sal 7, ble i neste sal mottatt med arkaiske smil av to velvoksne kouroi, og så gikk det slag i slag med gravsteler, relieffer og en og annen kore. Et foreløpig høydepunkt var møtet med Athene Varvakion — modellen av Fidias' sagnomsuste støtte av selve skytsgudinnen i Parthenon. Og den mykenske samling var i særklasse. Her fikk man sanne uttrykket "det gullrike Mykene" — personifisert i den såkalte Agamemnons maske med de lukkede øyne og det gyldne sardoniske smil. Samme aften holdt prof. Ø. Andersen et foredrag i det svenske institutt, en interessant og tankevekkende innføring om grekernes holdning til muntlig og skriftlig overlevering og tradisjon.

Hellas-turens to siste dager var viet heldagsutflukter til Delfi og Eleusis/Korinth. Først til Delfi nordover fra Athen gjennom antikkens kvegrike Boiotia, med Theben på venstre hånd før vi drar inn i den trange dal langs Pleistas-elven mot Delfi. Ikke drakk vi av Lethe eller Mnemosyne, ei heller tvettet vi oss i den kastaliske kilde. Likevel slapp

Apollon oss inn i sin helligdom. Og fulle av ærefrykt gikk vi langs den hellige vei, forbi rester av seiersmonumenter og skatthus, i slyngninger opp mot selve Oraklet. Gudens residens er nesten fryktingyvende i den bratte skråning under Parnassos' tyngende massiv og de fremspringende, truende Phaetriader. Et samtidig vilt og betagende landskap som fortsatt formelig dirrer av indre spenning. Ved treskeplassen fikk vi rullet opp det drama-

tiske scenario da Apollon nedkjempet Python mens moren Leto heiet på ham fra nærmeste klippe. Og så kommer da etter hvert det klassiske orakel i virksomhet, med Pythia på trefoten inne i hovedtemplet. Her vrimlet av interessante ruiner, vi passerte teatret og endte oppe ved stadion med Herodes Atticus' stentribuner. Så bar det ned til museet, med praktstykker som Vognstyreren og sfinxen fra Naxos. En minnerik ekskursjon!

Ekskursjonens leder, Hugo Montgomery

Til Elevis neste dag, langs samme rute som myster og hierofanter. Forbi Rheitoi frem til Kallikhoros's brønn, Ploutonion og restene av det mystiske Telesterion. Før ankomst fikk vi risset opp helligdommens tilblivelse etter Demeters lange søken etter Persefone, hvordan gudinnen ble mottatt i palasset av kong Keleos og Metaneira, og den gløvarme pleien hun gav lilleprins Demophon. 'Trimalkhios' utsendelse som korndyrkingens apostel ble understreket. Men nå er den rariske slette rundt Elevis intet kornkammer mer — bare en stor rykende industritomt. Heller ikke denne gang fikk vi avslørt Anaktorons gåte eller opplyst hva epoptene hadde skuet. Til gjengjeld var det på det lokale museum samlet mange fine funn: Den praktfulle gravurnen med Polyfem-motivet øverst og jakten på Persevs etter drapet på Medusa nedenfor, den grasiøse "flyktende kore" som unnslipper Hades, Ninions Pinax med scener fra innvielsesritualene, og det store Elevis-relieffet med Trimalkhios mellom Demeter og Kore — for ikke å nevne den bredskuldrete torso av en kurv bærende karyatide. Ja, det ble nesten for meget på én gang!

Så mot Korinth, Hellas-turens siste utfartssted. Takket være Mummius var det meste fra romersk tid. Kun Apollo-templets syv gjenstæen-

de monolitiske søyler vitnet om fordums gresk storhet. Og i stedet for agora befant vi oss altså på forum, etter visitt ved Peirenes kilde. Hugo M. avrundet omvisningen med velkjent bravur, og vi samlet oss under bema (eller var det rostra?) til en liten seremoni. Bjørn Sandvei holdt på våre vegne en tale for Øivind Andersen og frue, og overrakte en gave, samt en liten skjerv fra oss alle til Det norske institutts bibliotek. Mens dette pågikk ble vi velsignet med praktfulle lydtekster da Zeus begynte å rasle med tordenkilen i det høye. Og etter at vi i museet hadde møtt de romerske keiserbysters stenhårde blikk, slapp Aeolus løs samtlige vinder — og vi ble regnpisket inn til nærmeste taverne for en velfortjent lunsj. Jo, de gamle guder hadde nok observert at vi gjestet deres fordums helligdommer, og viste det ved sitt nærvær der og da.

Alt i alt var NKF's Hellas-tur en veritabel odysse gjennom gresk kulturhistorie på en snau uke. Og med Hugo Montgomery og Erik Østbye som dyktige ledere og guider gikk det meget bra. De ble da også behørig takket på avslutningsfesten i etablissementet "Sokrates' fengsel". Der ønsket Gunn Haaland velkommen til bords, og Renate Munkebye og Hilde Sejersted gav til beste vår hyllest til ovennevnte

duo. Det ble en fin avslutning på en meget vellykket tur, der deltakerne "sto løpet ut", med Marius Sandvei som den selvskevne nestor. For i tillegg til de "offisielle" kulturelle sysler på formiddagene hadde vi fått med oss teaterforestillinger på Herodes Atticus-teatret, gjentatte besøk i Plaka (hvor vi formelig dumpet over Lysikrates-monumentet!),

bestigning av Lykabettos pluss en rekke andre aktiviteter "på fritiden".

Dette gav sannelig mersmak. Tør vi håpe på Sicilia eller Lilleasia neste gang?

Thor Dybhavn

ANTIKVITETEN:

JUPITER

på Det Norske institutt i Roma

Denne artikkelen blir — håper jeg — én av flere, som har det formål å presentere klassiske antikviteter i norske samlinger, både offentlige og private. Siden jeg for tiden er ansatt ved Det norske institutt i Roma, kan det passe å begynne med en skulptur som finnes der. Mange av de som leser "Klassisk Forum" har vel besøkt Roma-instituttet, og andre får forhåpentligvis anledning til det. Under besøket blir det gjerne til at man kaster et flyktig blikk på de skulpturene som står oppstilt, men som regel blir det ikke tid til noen inngående gjennomgåelse. Vi begynner med in-

gen ringere enn Jupiter, som møter Instituttets gjester på en sentral plass, oppstilt på en søyle like utenfor døren til biblioteket. Om man vil kalle skulpturen en stor statuett eller en liten statue, får være en smaksak — den har en høyde på 65 cm (73 cm inkludert basen), og med hodet og halsen må den ha vært omkring 80 cm høy (uten basen).

Alle kunstgjenstandene på Instituttet er deponert eller gitt som gave, og Jupiter er skjenket av Nils og Heddy Astrup. Materialet i statuetten er finkornet marmor med lys grålig patina, muligens italisk.

Fig.1.

Den er kjøpt i en romersk kunsthandel i likhet med de andre antikke marmorgjenstandene på Instituttet. Skulpturen mangler hodet og halsen, begge armene er brutt av midt på overarmene, ankene er

brukket, og høyre fot er borte sammen med den tilsvarende del av basen, bare en bit av hælen står igjen. Basen er ellers brutt i to på tvers (bruddet går gjennom tor-denken ved Jupiters venstre side),

og store stykker i bruddflaten mangler. Ennvidere mangler basens venstre hjørne både på forsiden og baksiden, ørnen har mistet hodet samt deler av vinger, bryst og lår, og partier av Jupiters gevant er avslått. Selv om skadene er mange, er de ikke større enn at man får et godt inntrykk av hvordan figuren har tatt seg ut opprinnelig.

Jupiter er fremstilt stående med vekten på venstre ben mens det høyre er avlastet og lett bøyd i kneet. Ved dette standmotivet skal hoften over det bærende benet være lett hevet og den tilsvarende skulder en smule senket i forhold til hoften og skulderen på motsatt side av kroppen, men fordi Jupiter hever venstre arm, er venstre skulder likevel kommet til å sitte høyere enn den høyre. Motivet med hoften og skulderen som heves og senkes alt etter hvilket ben kroppsvekten hviler på, er den klassiske kontrapost, som ble utviklet av greske kunstnere i første halvdel av det 5. århundre f.Kr., og senere gjentatt i det uendelige både i gresk og romersk kunst. Man kan skape variasjoner gjennom å løfte hælen på det avlastede ben fra bakken, eller, som i Jupiters tilfelle, la begge føttene stå plantet på underlaget i sin fulle lengde. Når det gjelder armholdningen, kan man ta seg større friheter.

Jupiters hevede venstre hånd holdt sannsynligvis et scepter, som må ha vært av metall siden det ikke har etterlatt spor på basen. Høyre arm var senket og hang ned langs kroppen uten å berøre denne. Det å holde en arm ut fra kroppen er helt kurant i smidige materialer som bronse og terrakotta, men i stein er det mer risikabelt fordi det oppstår fare for brudd, både under huggingen av statuen og etterpå. Denne faren forsøkte billedhuggeren ofte å minske ved å forbinde armen eller andre utstikkende elementer med kroppen ved hjelp av en såkalt puntello, et stykke av steinblokken som ble stående som en bro. Jupiter har en slik puntello ved høyre hofte.

Puntelli er kjent alt fra greske arkaiske statuer, men de er mest vanlige i romersk tid. De romerske billedhuggere, som ofte kopierte eller parafraserte greske bronsestatuer, måtte rett som det var ty til puntelli, fordi forbildet hadde en utforming som forutsatte et smidigere materiale enn stein. Romerske puntelli kan derfor bli både store og skjemmende, men de er nyttige for de som studerer antikke statuer, fordi de (eller merkene etter dem) viser hvordan avslåtte legemsdeler har forholdt seg i forhold til kroppen. Roma-instituttets Jupiter kunne godt ha hatt høyre underarm strukket frem, men takket være pun-

telloen kan vi se at armen har hengt ned langs kroppen.

Jupiter har også en annen form for støtte, nemlig en trestubbe som er hugget i ett med kroppen på dens venstre side. Stubbens hovedformål har vært å beskytte ankene, skulpturens svakeste punkt, og man ser også at de er brukket til tross for støtten. Denslags støtter er typiske for marmorstatuer. En genial billedhugger som Praxiteles (aktiv i det 4. årh. f.Kr.), som hovedsakelig arbeidet i marmor, klarte å inkorporere statuestøtten i selve komposisjonen. Et av hans mest kopierte arbeider, en ung satyr, lener seg til en trestamme, og det samme gjør hans Apollon Sauroktonos (firfisdreperen), som gjør seg klar til å stikke en pil gjennom en firfisle som kryper på stammen. I Praxiteles' berømte statue av den knidiske Afrodite består støtten av gudinnens eget gevant, som hun lar falle fra sin hånd nedover en krukke.

Den romerske billedhugger var mindre nøye på det, og plaserte nokså bastant en støtte ved den ene siden av statuen. Disse støttene kunne ha forskjellig form, men trestubber var det mest vanlige. På Jupiterstatuettens trestubbe ser man at barken er i ferd med å trekke seg tilbake fra veden, som stikker opp øverst. Nederst er det en stor, V-

formet revne i barken. Denne form for trestubbe var særlig populær i første halvdel av 2. årh. e.Kr. Man har funnet en del sikkert daterbare statuer fra keiser Hadrians tid (117-138) med slike støtter. Også til profileringene på Jupiterstatuettens base finnes det hadrianske paralleller, så det er rimelig å tro at vår statuett er blitt til under denne keiser eller litt senere, i tidlig antoninsk tid.

Også statue-typen som sådan passer godt til den greskinteresserte Hadrians tid, for den har aner tilbake til det klassiske Hellas. Noen direkte parallell har det vært meg umulig å finne, så Jupiterstatuetten er neppe en kopi av et gresk verk, men snarere en parafrase over klassiske statue-typer. Fig. 2 viser andre slike parafraaser fra romersk tid. Ikke to av dem er helt like, men man ser at de er skåret over samme lest hva holdning og drakt angår.

Drakten som bæres er *himation*, en kappe som er typisk for modne, mannlige guddommer. Kappen er rektangulær av form, nærmest som et stort laken, og kan draperes på forskjellig måte. På vår Jupiterstatuett henger en ende ned over venstre skulder foran. Resten av kappen faller skrått over ryggen ned til ankene, og den er ført rundt kroppen så den kommer frem på forsiden i hoftehøyde. Deretter føres

Fig.2.

den skrått oppover slik at den delvis dekker den delen av draperiet som alt ligger på venstre skulder, og enden kastes bakover, over samme skulder.

Draperingen er unektelig effektiv, men man kan spørre seg hvordan det er mulig å få et stoff til å ligge rundt kroppen på denne måten, med bare to ender slynget over hverandre på venstre skulder. I praksis er dette selvfølgelig umulig, og i antikken fant man da heller ingen som gikk kledd slik som Roma-instituttets Jupiter. Det var ikke vanlig å bære en himation rett på kroppen. Sokrates skal ha gjort det, men det ble regnet som sjusket, noe i likhet med å gå ute i slåbrok i våre dager. I alminnelighet bar man under sin kappe en *chiton*, en

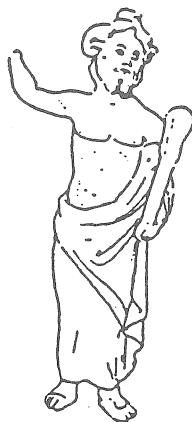
kjortel som gjerne var av tynt stoff. Denne var basis-plagget, mens kappen kunne variere. En himation representerte vel nærmest det man nå til dags ville kalle "pent antrekk", og den har da også en form og drapering som begrenser bærerens fysiske utfoldelsesmuligheter. Vasemalerier, terrakottafigurer og andre fremstillinger av mennesker i hverdagslivet viser at man i alminnelighet, draperte sin himation tettere rundt kroppen, hvilket gjorde den lettere å bære. Den drapering Roma-instituttets Jupiter har, sees gjerne i forbindelse med fremstillinger av guder, særlig slike som man forestilte seg som modne menn: Zeus, Hades og Askpios, for eksempel.

At man her har ment førstnevnte, eller rettere sagt hans romerske motstykke Jupiter, ser vi av attributene: ørn og tordenkile.

Jupiter er en guddom som er nær knyttet til den romerske statskult. Hans viktigste helligdom var Jupiter-templet på Kapitol, hvor han ble dyrket sammen med Juno og Minerva. Templet ble bygget i det 6. årh. f.Kr., mot slutten av kongetiden, og tok seg ut som et etruskisk tempel. Kultstatuene, som var i terrakotta, var laget av en etruskisk kunstner, Vulca fra Veii. Under republikken ble templet og dets statuer flere ganger skadet av brann, og i 60-årene f.Kr. fikk den atenske billedhugger Apollonios

i oppdrag å skape en ny Jupiterstatue. Den var i gull og elfenben, og på grunn av sine kostbare materialer er den selvfølgelig blitt ødelagt, men man vet likevel hvordan den så ut, for kopier og varianter av typen var oppstilt i en rekke romerske byer i keisertiden. Det finnes også små kopier i bronse, som var oppstilt i private lararier, larehelligdommer, hvor man i tillegg til husgudene også dyrket andre guddommer. Valget av sistnevnte synes for en del å ha vært avhengig av hus Eierens personlige smak og interesser. De som stilte opp en Jupiterstatuett i sine hjem, var gjerne personer som ønsket å markere seg som romerske borgere, for eksempel fordi de tilhørte embedsmannsslekter som i generasjoner hadde tjent den ro-

merske statsmakt. Man kan også tenke seg det helt motsatte forhold, nemlig at personer som nylig hadde fått romersk borgerrett, ønsket å markere seg som ekte romere ved å skaffe seg et Jupiter-bilde.

Som regel må man formode at det var politiske interesser bak valget, for Jupiter var en guddom som ikke appellerte til personlige følelser slik

som for eksempel legeguden Asklepios, og det er da også karakteristisk at statuetter av sistnevnte funnet i privathus-kontekst er langt mer tallrike enn Jupiter-statuettene.

Vår Jupiter-statuett kan selvsagt også ha vært oppstilt i en offentlig sammenheng, men den er for liten til å ha stått som blikkfang i et tempel eller på et torg. Mer naturlig er det å tenke seg at den har vært oppstilt i en nisje i et kompleks som representerte statsmakten, som et offentlig kontor, en militærforlegning eller lokalene til et offentlig presteskap. Hva konteksten enn kan ha vært, så har statuettens funksjon vært å påminne om Jupiterkulten i Roma (selv om den ikke er av samme type som statuen på Kapitol, for den var en sittende statue) og derigjennom lede tanken hen på Imperiets hjerte og den romerske statsorden som ble formidlet til de fjerneste provinser.

Siri Sande

STILICHO—DIPTYKONET I MONZA

I domkirken i Monza oppbevares et berømt senantikt diptykon skåret i elfenben. Relieffene viser tre skikkelser foran en arkitektonisk bakgrunn. På venstre panel pranger en offiser åpenbart av høy rang, iført *tunica* og *chlamys* sydd av prektige stoffer prydet med figurfremstillinger, *bracae* og *campagi*. Offiserens attributter er rikt forarbeidet: den høyre hånd griper om en lanse, venstre støtter et skjold; et sverd er spent om livet. Det annet panel gjengir en kvinne iført en elegant drapert drakt bestående av *tunica manicata*, *dalmatica* og *palla*; i sin høyre hånd rekker hun frem en blomst over hodet på en gutt. Denne siste er i sin tur kledd som mannspersonen, bortsett fra at drakten ikke er dekorert med bilder og at de militære attributter er skiftet ut med et lukket diptykon som han bærer i venstre hånd, mens høyre er hevet i talegestus. I tilslutning til vanlig oppfattelse formoder vi at det dreier seg om far, mor og sønn, og (av tekniske og ikonografiske grunner som vi ikke skal gå nærmere inn på) at sønnen er relieffenes hovedperson: diptykonet presenterer ham som nyutnevnt (honorær) embedsmann.

Dateringen av arbeidet og dermed identifikasjonen av de fremstilte personer er usikker. Stort sett har man i faglitteraturen gjennom de siste hundre år sluttet seg til den franske historiker C. Jullians syn, fremsatt i en artikkel fra 1882, at relieffene bør dateres til omkring år 400, og at de fremstilte personene er Stilicho, hans hustru Serena og deres sønn Eucherius. Stilicho — *semibarbarus*, sønn av en vandalhøvding men med romersk mor — var en ledende militær under Theodosius I, og hadde diktatorisk makt i Vesten i årene etter keiserens død i 395; Serena var datter av Theodosius' tidlig døde bror Honorius og levde fra 379, da Theodosius ble opphøyd til purpuret og hun var omkring 10 år gammel, som keiserens adoptivdatter ved hoffet i Konstantinopel; Eucherius, født omkring 388/89 og oppkalt etter en onkel av keiseren, ble som gutt tildelt en sinekyre som *tribunus* et *notarius* (Zosimus, *Hist.nova* V,34,7). Kildene sier ikke hvor ung han var, men i hoffets innerkrets, som vår familie tilhører, kunne det skje i babyalder, samtidig som man i billedfremstillinger gjerne viser de håpefulle adskillige år eldre. Denne utnevnelsen kan ha vært den umiddelbare foranled-

ning til utsendelsen av diptykonet i Monza (denne typen "visittkort", som kan ha vært fremstilt i meget betydelig antall, ble, forteller Symmachus, sendt såvel til *amicissimi* som til *potentissimi*.

Den her refererte datering og bestemmelse av verket er i senere tid blitt kraftig angrepet. Av stilistiske og antikvariske grunner mener vi imidlertid at det tradisjonelle synet på elfenbensrelieffene er riktig, og at Jullians identifikasjon av de tre personene lar seg underbygge med ny dokumentasjon. Det dreier seg i første rekke om dikt av "det klassiske Romas siste poet", Claudian Claudianus. Claudian, som var egypter av fødsel og bæret (også han) med titelen *tribunus et notarius* og med en statue på Trajans Forum, var mer enn bare dikter. Fra sin ankomst til hoffet i Milano i 395 og til sin (tidlige) død, antagelig i 404, gikk han helt og holdent inn for Stilichos sak. Han fungerte som offisielt talerør for diktatorens politikk og ambisjoner og hans arbeider ble deklamert offentlig, nærmest som offisielle regjeringserklæringer.

Stilicho: Clipeus defensorque fratrum

På Stilichos skjold ses en liten medaljong med to små keiserbyster. Med støtte i *Notitia Dignitatum* er

det rimelig å anta at Stilicho blant annet førte et skjold med keiserbyste(r) som insigne da han omkring 385 ble utnevnt av Theodosius til *comes domesticorum* (Or.). Som keiserens svigersønn steg han imidlertid raskt i gradene; ved Theodosius død, og på den tid vi antar elfenbensrelieffene ble skåret, hadde han nådd toppen av den militære løpebane. I sin stilling som *comes et magister utriusque militiae* ser det imidlertid ikke ut til at Stilicho skulle føre et insigne som det offiseren på Monza-relieffet har. Hvis dateringen av relieffene og identifikasjonen av personene er riktige (og vi er ganske overbevist om at de er det) må vi derfor spørre om årsaken til at hærføreren har ønsket å la seg fremstille med et skjold forsynt med byster av keiserbrødrene Arcadius og Honorius, Theodosius' sønner og herskere henholdvis i den østre og den vestre pars av riket.

Politisk var riket nå, som tidligere f.eks. under tetrarkiet, delt og underlagt mer enn én keisers herredømme; idéelt sett og fra et statsteoretisk synspunkt var imidlertid riket ett og udelelig. Det offisielle symbol på denne idéelle riksenhet var keisernes *concordia*. Dette samhold ble mest slående gitt uttrykk i sammenstillingen av keisernes bilder, det være seg i form av statuer, på mynter (med omskriften *concor-*

dia augg.) eller i annen propagan-
dakunst (som de nå tapte relieffene
på basen til Arcadius-søylen i Kon-
stantinopel). I denne sammenheng

mener vi Stilichos skjold bør ses.
Claudians dikt bekrefter at genera-
lens fremste politiske mål var opp-
rettholdelsen av rikets idéelle enhet

gjennom keiserbrødrenes *concordia*, men fremfor alt gjenopprettelsen av rikets militære-politiske enhet slik det hadde vært under Theodosius I. Til den ideologiske, dynastiske *concordia* som ble fremholdt også i den østromerske keiser Arcadius' propaganda, føyde Stilicho — i samsvar (mente han) med den døde Theodosius' politiske testamentene — en ekstra militær dimensjon, med seg selv som generalissimus. Fra Theodosius' død i 395 til så sent som 403–404 synes foreningen av Østens og Vestens militære makt under egen marsjallstav å ha vært Stilichos primære politiske mål. I *Ruf.* II, 1ff. (resitert i Milano sommeren 397) sier Claudian: "I dine hender ble verdens styre lagt. Brødrenes dobbelte majestet og de to hoffs arméer ble overgitt i din varetekt"; 224ff.: "Øst og Vest gjør krav på denne berømte førers lederskap". Et par år senere (Milano 399, *Eutr.* II, 599 ff.) tar Claudian igjen opp temaet: "Du er forsvar nok for begge riker; la samme skjold (*clipeus*) forsvare oss og én helt frelse den tvenne verden". Stilicho som forsvarer av og bokstavelig talt skjold for keiserbrødrene er et nøkkelbegrep i poetens tekster. Stilicho handlet ut fra et påstått mandat gitt ham av den døde keiser Theodosius: "Vær du mine barns eneste verge, la din hånd beskytte mine to sønner..." (III

Cons. 142ff., Milano tidlig 396). Og, henvendt til den døde Theodosius, heter det i *IV Cons.* 428ff. (Milano, tidlig 398): "... din kjære Stilicho, som du selv ved din død ga brødrene til skjold og verge: *quem fratribus ipse discedens clipeum defensoremque dedisti.*"

Skjoldet i relieffet er således av særlig betydning. Men også lanser er viktig: det er nær forbindelse mellom *hasta* og *imperium*. Såvel skjoldet som lanser var sentrale imperiale insignia med direkte referanse til keiserens rolle som forsvarer av Roma. Man undres om disse attributtene, samt det juvelsmykkede sverdet, kan ha hørt til blant de keiserlige paraphernalia Theodosius etterlot ved sin død, og som vi gjennom Claudian vet Stilicho tok hånd om. Men i alle fall er lanser og sverdet, som akkompagnement til skjoldet med bystene av keiserbrødrene, med på å karakterisere elfenbensrelieffenes feltherre som den heroiske beskytter av den imperiale *concordia* og opprettholder av rikets idéelle enhet, slik Stilicho presenteres av Claudian.

Hic est, hic Stilicho

Man har bemerket at Claudian i sin verbale hyllest til sin helt må ha beveget seg på grensen av majestetfor nærmelse. Trolig gikk han i virkeligheten for langt; selv om keiser

Honorius var både ung og åpenbart temmelig teit er det vanskelig å forestille seg at han eller den anti-stilichonske fløy omkring ham ikke oppfattet og reagerte på dikterens utgydelser. "Mars' folk (Romas frie borgere) kaller deg herre (*dominus*). Hvor enn din strålende skikkelse viser seg iler de til for å hilse deg og hever ditt navn til skyene (*Stil.* III 188ff.). "Større er du, Stilicho, enn alle; din eneste rival er Camillus." ... "Så kom Stilichos hjelm til syne, glitrende som en stjerne, og vi gjenkjente hans skinnende hvite hår. Opp steg det lykelige rop...: 'ipse venit'" (*Get.* 430ff. 460ff., resitert Roma mai/juni 402). I Claudians diktning vrimler det av utsagn som ellers gjerne forbindes med keiserens person. Et underlig tilfelle er det *epithalamium* han komponerte til bryllupet feiret tidlig i 398 mellom Stilichos eldste datter Maria og keiser Honorius (da de to var henholdsvis 12 og 14 år gamle). Diktet når sitt klimaks i hyllesten ikke av den keiserlige brudgom, men av svigerfaren, "du, den største av våre ledere, den mest velsignete av vårt lands fedre (*optime ductorum, fortunatissime patrum*). Vi medgir alle at vi skylder vår keiser en enda større hengivenhet nå, siden du, uovervinnelige helt, er hans bruds far" (*Nupt.* 319ff.). "For hvem ville Romas høyeste tinde (*Romana culmina*) være mer skikket? Hvilket

hjerter annet enn ditt er sterkt nok til å bære så mange byrder? Om du stod i folkemengden ville enhver som så deg utbryte: *hic est, hic Stilicho!*"

Mars og Venus

Skjønt elfenbensrelieffene benytter et mere avdempet billedsprog enn det Claudian griper til i sin diktning, er budskapet som formidles langt på veg det samme. Såvel i den visuelle som i den verbale propaganda spiller Serena en sentral rolle. Sin keiserlige onkels yndling og fostermor for prinsen Honorius, ble hun omkring 384 gift med Stilicho og fødte tre barn: foruten de allerede nevnte Maria og Eucherius, også datteren Thermanthia, som etter sin eldre søsters død tok hennes plass ved Honorius' side.

Ved siden av keiserinner er Serena den eneste jordiske kvinne fremstilt på et senantikkt diptykon. I propagandistisk sammenheng er hun ytterst viktig: hun er bindeleddet mellom Stilicho og keiserhuset, hun legitimerer sin halv-barbariske ektemake. Utvilsomt er måten hun er fremstilt på ganske bevisst; det gjelder drakt og frisyre, men spesielt blomsten i hennes høyre hånd. Det er trolig en rose, en blomst som særlig assosieres med Venus. På sin side er Stilichos lanse, sverd og skjold krigsguden Mars' attributter. I Claudians panegyrikk sam-

menlignes Stilicho ofte med Mars. Mest eksplisitt skjer dette i *Get.* 460ff., hvor generalen hylles som intet mindre en krigsgudens levende bilde, *vivida Martius imago*.

I romersk kunst var paret Mars og Venus et yndet motiv, som ser ut til å gå tilbake helt til perioden omkring vår tids begynnelse. Agrippa lot statuer av gudeparet oppstille i sitt Pantheon-tempel (*Cass. Dio* 53.27.2) og i svigerfarens, keiser Augustus' tempel til Mars Ultor så man dem både i cellaen som kultstatuer og i gavlfeltets skulpturutsmykning. En standard statuegruppe av Mars og Venus, satt sammen av Afrodite fra Capua-typen skapt i det 4. årh. f.v.t. og Ares Borghese-typen fra 5. årh. men utstyrt med portretthoder, ble ofte benyttet i såvel keiserlige som private familiegrupper. Slike grupper var især populære i de første århundrer av keisertiden, men kjennes i mindre format også fra senere tid. Fremstillinger av mytologiske skikkelser var forøvrig vanlige i kunsten omkring 400, ikke minst i elfenbensrelieffer.

Hvis Monza-diptykonets fremstilling av foreldrene er inspirert av Mars og Venus, kan barnet mellom dem kanskje være Eros, som faktisk ofte er tilstede i statuegruppene av Mars og Venus. Men i overensstemmelse med vårt helhetssyn på relieffene, tror vi allikevel at det primære mytologiske aspekt av gutten er et annet: Mars og Venus, Kriegen og Kjærligheten, avlet *Harmonia*, den romerske *Concordia*. Som vi har sett, er forherligelsen av Stilicho som forsvarer av og garant for keiserbrødrenes *concordia* et sentralt tema i Claudians Stilicho-propaganda. Hvis vår interpretasjon er riktig, er det derfor mulig at dette tema kommer til uttrykk ikke bare i skjoldets keiserbyster, men også i familiebildets tilknytning til Mars-Venus typologien. Men diptykonets mulige tilknytning til denne mytologiske sfære bør antageligvis forklares først og fremst som familie-propaganda. Forutsetningene for en slik bruk av Mars-Venus-tematikken går helt tilbake til kunsten omkring Caesar og Augustus og dermed til tiden for grunnleggelsen av de efterfølgende århundreders keiserlige makt- og propaganda-kunst: Venus var Aeneas mor og derfor Genetrix for det julske keiserhus; Mars var far til Romulus, Romas grundlegger. Augustus ble i år 2 f.v.t. hedret med tittelen *pater patriae* og var *parens* for hele

imperium romanum. I dette lys må man se ikke bare Claudians tiltale av Theodosius I som *magne parens* (IV *Cons.* 428ff.), men også av Stilicho, denne *vivida Martius imago*, som *fortunatissime patrum* (*Nupt.* 334).

Det dynastiske tema

Som nevnt var utnevnelsen av Eucherius til *tribunus et notarius*, den eneste tittel vi kjenner til for gutten, antagelig det umiddelbare påskudd til foreldrenes bestilling av vårt diptychon. Ifølge Claudian fløt det i Eucherius' årer kongelig blod både fra fars og mors side (VI *Cons.* 552: *cui regius undique sanguis*). Han synes forøvrig å antyde at Theodosius selv betraktet guttungen som *porphyrogenitus* (*Stil.III* 178f.), og det er faktisk mulig at Eucherius er fremstilt sammen med andre keiserlige ynglinger i relieffene på obeliskbasen i Konstantinopol (390–392).

Mens diptykonet fremfører sitt budskap gjennom en tross alt avdempet og tilsløret symbolikk, lyder poetens ord som en panegyrisk fanfare. Karakteristisk er forskjellen mellom billedfremstillingene på Stilichos drakt. Feltherrens tunica og chlamys er på diptykonet smykket med medaljongbyster antageligvis av keiserbrødrene og stående skikkelser som trolig representerer Roma

og Konstantinopol. I sin *laudes Stilichonis* (*Stil.II*, 330ff.), som ble forfattet i forbindelse med tiltredelsen av konsulverdigheten år 400, lar Claudian gudinnen Roma beskrive heltens *toga picta*, som er "tung og stiv av gull" og "vevet ikke på dødelig vev" av Minerva og Roma selv. Konsulens *trabea* viser en fremstilling av keiserpalasset, der datteren Maria føder sitt og Honorius' barn. Også Eucherius er fremstilt, brodert med gulltråd: fra hesteryggen slynger han sitt spyd mot purpurrøde hjorter med gullhorn, mens en annen scene reflekterer foreldrenes pretensjoner med hensyn til gutten: "Her forener Venus, i sin vogn trukket av duer, for tredje gang heltens familie med fyrstefamilien... Dette hus søker nå diademet gjennom personer av begge kjønn, det føder dronninger (Maria — i neste omgang også Thermanthia —) og dronningers ektemenn (Eucherius)" ("dronningen" her er utvilsomt Theodosius' datter Galla Placidia, jevnaldrende med Eucherius).

Epilog

På elfenbensdiptykonet for Probus, som var konsul i Vesten i 406, er Honorius fremstilt i panserdrakt, på en måte som fører tankene til militær triumf — denne keiser som aldri utkjempet et slag og som

ifølge Claudian i en alvorlig krisesituasjon ble rådet av sin svigerfar Stilicho til å holde seg borte fra slagmarken: "Ditt navn vil inngyde fienden større frykt enn ditt sverd" (*Gild.* 384f.). På diptykonets forside støtter Honorius med høyre hånd det keiserlige felttegn, *labarum*, kronet av kristogrammet og forsynt med innskriften IN NOMINE XPI VINCAS SEMPER, mens han i sin venstre hånd bærer en globus med en liten Victoria som rekker frem seierskransen til herskeren. På diptykonets andre fløy holder han et langt scepter i høyre mens venstre hånd hviler på et skjold.

På grunn av denne triumfale ikonografien har man gjerne satt relieffene i forbindelse med den seieren den romerske hær vant over Radagaisus og østgoterne ved Fiesole sommeren 406. I senromersk ideologi er keiseren imidlertid *semper victor*, derfor er det ikke nødvendig å knytte en billedfremstilling av Honorius som triumfator til et virkelig vunnet slag. Allikevel finner vi det fristende å se en sammenheng mellom elfenbensrelieffene og slaget ved Fiesole: en slik forbindelse kan forklare visse eiendommelige trekk i ikonografien. Det eiendommelige er at disse relieffene, som er det eldste kjente konsular-diptykon, ikke fremstiller konsulen selv, men bare viser kei-

seren, som verket forøvrig også er viet til: D.N. HONORIO.SEMP. (høyre fløy: SEMPER.) AVG. Konsulen er tilstede utelukkende i innskriftene under *imperator*'ens føtter, innskrifter der han med tilsvarende servilitet presenterer seg som PROBVS.FAMVLVS. Alt dette får oss til å mene at relieffene var bestilt av Probus, ikke som vanlig allerede høsten 405 for å kunngjøre tiltredelsen av konsulatet for det følgende år, men først sommeren 406 for å feire seieren ved Fiesole.

Det var Stilicho som vant slaget — den første og trolig den eneste viktige militære bedrift i hele hans karriere. På dette tidspunkt var Claudians stemme dessverre forstummet (etter 404 kjennes intet fra hans penn). Men vi kan være forvisset om at diktatoren ikke lot en så god anledning til å fremme sine mål gå fra sig, helt som den stadig større skare av motstandere nok heller ikke forholdt seg passivt: det er fristende å forestille seg at forherligelsen av keiser Honorius i Probus' diptykon har en brodd mot Stilicho. I alle fall forkynner det hans fall.

Keiserens mest iøynefallende attributt i relieffene er *labarum*. Dette keiserlige felttegn kunne ved visse anledninger bæres foran de øverste hærførerne som tegn på den myndighet keiseren hadde gitt dem.

Men denne fane, som helt fra slaget ved Pons Milvius i 312 var gjenstand for den største ærefrykt (og overtro), var fremfor alt *imperatorens* særlige standard.

Stilicho lot mange muligheter gå fra seg til å gjennomføre sitt politiske program: å ta makten ikke bare i Vesten men også i Østen og på den måten forene de to hærer under sin kommando. En siste anledning kom i 408 da den østromerske keiser Arcadius ved sin død etterlot den 7-årige Theodosius II alene på tronen. På denne tiden ser det ut til å ha eksistert to *labara* i Vesten. I sin korte beretning om de siste dramatiske dager i Stilichos liv, viser Sozomen (*Hist. Eccl.* 9.4.6) ham klar til å sette seil for Konstantinopel, ledsaget av fire legioner

og med ett av de to keiserlige *labara* i sine hender. I likhet med Honorius' mandat-skrivelse, som også nevnes av Sozomen (og av Zosimus, V.31), var dette *labarum* i hærførerens hender neppe mer enn et tegn på keiserens godkjennelse av ekspedisjonen. Men av diktatorens fiender kan det keiserlige felttegnet meget lett ha blitt utnyttet som bevis på Stilichos påståtte — men helt usannsynlige — planer om å sette sin egen sønn Eucherius på tronen i Konstantinopel. På terskelen til endelig triumf ble Stilicho tatt til fange og myrdet, som Serena og Eucherius kort tid senere.

(En utførlig behandling av Monza-relieffene er i trykken i JdI, 104, 1989, 319–371.)

B. Kiilerich og H. Torp

ROMA I TEKST

VI

Den falne elegiker på Petersplassen

Habent sua fata obelisci

”Helge gik stille opover, helt til kirken, og tittet ind mot de stængte malmdøre. Og han gik tilbake igjen, til obeliskens midt paa pladsen og stod der og stirret mot den mørke kirke, og han la hodet bakover og fulgte med øinene den smekre stennaal, som pekte ret ind i aftenhimmelen ...” (Sigrid Undset, *Jenny*, Kra. 1911, s. 9f.).

Fra obeliskens historie

Et monument omtrent ti ganger eldre enn det kirkeanlegg det er blitt en del av, innbyr naturlig nok til meditativ betraktning. Men også filologiske sanser vekkes når vi følger ”den smekre stennaal”. Sokkelinnskriften er det første vi får øye på:

CHRISTUS VINCIT
CHRISTUS REGNAT
CHRISTUS IMPERAT
CHRISTUS AB OMNI MALO
PLEBEM SUAM
DEFENDAT

”Kristus seirer,/K. regjerer,/K. befaler,/K. beskytter sitt folk mot alt ondt.” *Vincere, regnare, imperare, defendere, plebs* — det er alt begreper som er overført fra den profane maktsfære til troens rike. I innskriften lever ånden fra Augustins *De civitate Dei*. Siste ledd skiller seg både gjennom modus og lengde fra de tre første korthugne og nesten identiske påstander om Kristi makt: Det er en bønn om at Kristus (dvs. hans kirke) skal være et vern for de troende. Den vil samtidig minne om den første bitre fase av kirkens historie, forfølgelsene, da kirkens grunnlegger, Peter, ble et av de første ofre.

Lar vi blikket gå mot toppen, møter vi selve vigselsskriften for det kors som er anbragt øverst på obeliskens:

SANCTISSIMAE CRUCI
 SACRAVIT
 SIXTUS V PONT MAX
 E PRIORI SEDE AVULSUM
 ET CAESARIBUS AUGUSTO TIBERIO I L
 ABLATUM
 A.D. MDLXXXVI PONT II

”Til det høyhellige kors vigslet pave Sixtus V denne sten (I L = illum lapidem), rykket løs fra dens tidligere plass og fratatt keiserne Augustus og Tiberius i det Herrens år 1586, i annet år av sitt pontifikat.”

Obeliskens ble reist på sitt nye sted foran Peterskirken et par generasjoner før selve plassen fikk sin utforming av Bernini (mellom 1656 og 1667). Bernini hadde forsåvidt å arbeide ut fra et allerede eksisterende midtpunkt. (Fig.I.)

Overføringen av obeliskens hadde vært en ingeniøroppgave av rang enda strekningen ikke var lenger enn ca. 250 m. Operasjonsleder var arkitekten Domenico Fontana som beskrev det hele i et eget skrift. Fire måneder tok det, og på det meste var 9000 mann i arbeide. Samtidige stikk viser at obeliskens fra først av stod like i nærheten av den hellige Andreas' kapell som i det 18. årh. måtte vike plassen for Peterskirkens sakristi med 'en *cavalcavia* — en viadukt — som bindeledd til kirken.

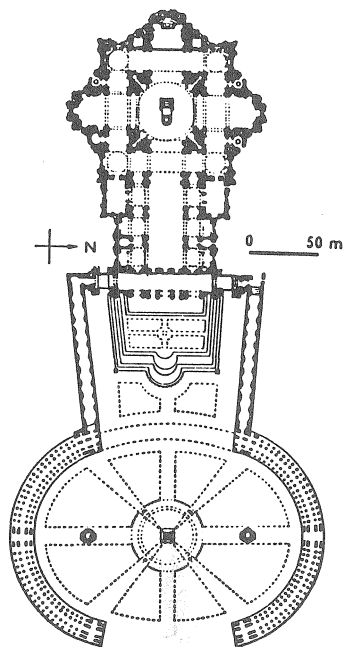
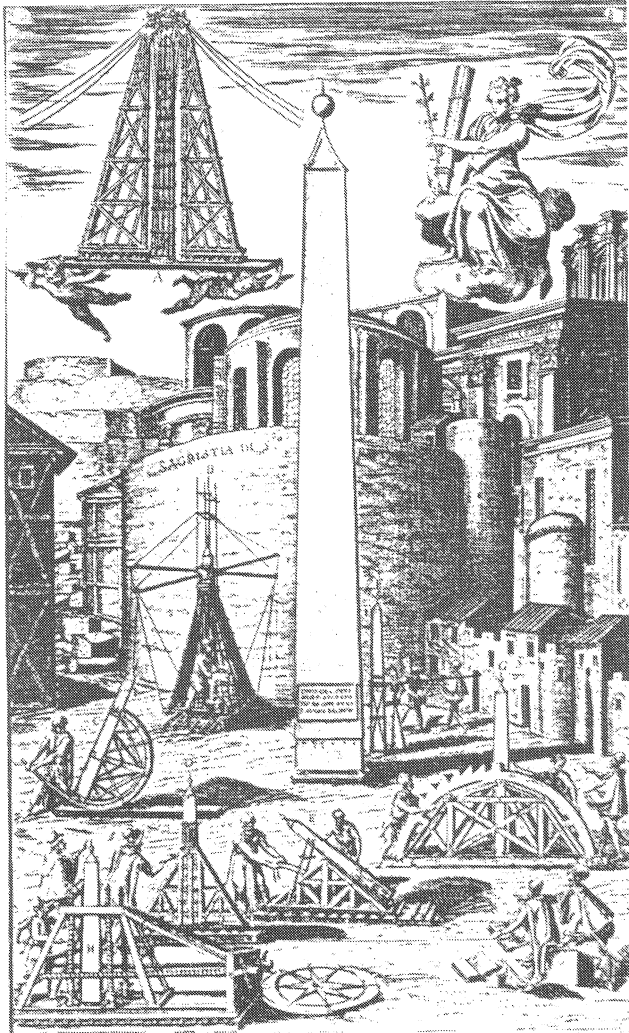

Fig.I: Grunnplan av Peterskirken og -plassen.

Som Sixtus-innskriften i toppen viser, betød overføringen også en omvigsling. (Fig.II.) Obeliskens "tas bort fra" sin opprinnelige bestemmelse, keiserkultusen, og forvandles til et kristent monument. Navnene Augustus og Tiberius refererer seg til den tredje innskriften på obeliskstammen, den hedenske vigsel som Sixtus lot stå:

DIVO CAESARI DIVI IVLII F AVGVSTO
 TI CAESARI DIVI AVGVSTI F AVGVSTO
 SACRVM

Fig.II: Illustrasjon fra Fontanas avhandling med obeliskens på dens opprinnelige plass mens transportmaskineriet gjøres i stand.

”Viet til den guddommelige Caesar Augustus, sønn av den guddommelige Augustus.”

Her unner vi oss et kort middelalderlig mellomspill og tar med hva Magister Gregorius forteller om obeliskene i sin *Narracio de mirabilibus urbis Romae* (Beretning om byen Romas merkverdigheter) fra det 12. eller 13. årh.: ”Det er mange obelisker i Roma; den mest merkverdige av dem alle er Julius Caesars obelisk som er fremstilt av én hel porfyrsten. Det høyst merkverdige ved denne er hvordan den har kunnet skjæres ut og reises og stå. For etter hva man påstår er høyden 250 fot (sic!). Og på toppen har den en bronsekule hvor Julius Caesars aske og ben er forvart. Om denne obeliskene er det en som sier i undring:

”Dér som nå sténe er én, si med hvilken kúnst den er hévet, dér som av stén der er flér, sí hvor det finnes en skjót’.”

Kulen på toppen ble fjernet av Sixtus og befinner seg nå i Konservatorpalasset. Den måler 80 cm i diameter. I kulens sted kom altså korset. Under korset sees Chigifamiliens emblem — en stjerne som hviler på fem små støtter. Her skal det angivelig være en splint av Jesu kors.

Magister Gregorius kjente obeliskene tydeligvis bare ut fra et flyktig inntrykk, i hvert fall kjente han ikke Plinius d.e.’s omtale av den i 36. bok av *Naturalis Historia* hvor vår Vatikanobelisk avslutter et lengre parti om Romas obelisker (kap. 64–73):

Tertius (sc. obeliscus) est Romae in Vaticano Gai et Neronis principum circo — ex omnibus unus omnino fractus est in molitione — quem fecerat Sesosidis filius Nencorevs — eiusdem remanet et alius ventum cubitorum, quem post caecitatem visu reddito ex oraculo Soli sacravit (74).

”Den tredje (obelisk) i Roma er den i keiserne Gaius’ (Caligulas) og Neros sirkus på Vatikanmarken — av samtlige overhodet den eneste som knakk da den ble hentet. Den hadde Nencorevs, sønn av Sesosis, fått laget. Fra den samme (faraos) er det i behold også en annen (obelisk) på 100 favner som han innviet til Solen på grunnlag av et orakelsvar da han fikk synet igjen etter å ha vært blind.”

De forvirrende faraosnavn hos Plinius bringer oss tilbake til det 12. dynasti — storhetstiden under det mellomste rike. Nencorevs er ingen annen enn Amenemhet II, sønn av

den Sesostris I som stod for gjenoppbyggingen av solguden Ras helligdom i Heliopolis (Solbyen). Av Sesostris' anlegg står idag bare én av obeliskene tilbake. Opprinnelig var det et par, de eldste monolittobelisker overhodet. Vatikanobelisken er en generasjon yngre. Også den hadde ifølge Plinius tilhørt et par. Amenemhet hadde viet dem til solguden som takk for at han var blitt helbredet for blindhet. Det dreier seg her tydeligvis om de samme obelisker som Herodot omtaler (II 111) ved midten av det 5. årh. f.Kr. Herodots Pheron — det samme ord som farao — er trolig identisk med Plinius' Nencorevs. Herodot opplyser at disse obeliskene var fremstilt av én sten og ble plassert i Heliostemplet. Til forskjell fra farens obelisker var de 'rene', 'uten tegn'.

I år 37 e.Kr. — Plinius var da 14 år gammel — ble altså obelisken fraktet fra Egypt for å smykke det sirkusanlegg Caligula bygget på Vatikanmarken. Det er overveiende sannsynlig at obelisken ble plassert på midtrampen i sirkus (*spina*) slik det var tilfelle med den obelisken som var plassert i Circus Maximus.

En filologisk detalj i Plinius' tekst ble belyst og endelig avgjort under flyttingen i 1586. Fontana oppdaget at obelisken var i tre deler. Da måtte *fractus*, ikke *factus* som

også var overlevert, være den riktige lese måten.

Hva Plinius ikke finner grunn til å komme inn på, var hvor i Egypt obelisken ble fraktet fra. Av hans tekst kan vi få det inntrykk at den ble hentet av Caligula direkte fra Heliopolis. Men så var ikke tilfelle.

Gallus-innskriften

I 1962 ble det ganske uventet kastet lys over den mest spennende del av obeliskens historie. Enda en innskrift kom for dagen. Æren for oppdagelsen tilkom professor Filippo Magi, direktør for Vatikanets muséer og dets sjefsarkeolog. Han hadde alt gjort seg viden kjent gjennom en åpenbar forbedring av Laokoongruppen. Han hadde der nest satt seg fore å gå obelisken på Petersplassen etter i sømmene, bokstavelig talt. Magi festet seg ved en rekke hull på det felt av obelisken hvor Augustus og Tiberius hadde fått sine navn hugget inn. (Fig.III.) Disse hullene kunne bare tolkes på én måte, at det hadde stått en annen innskrift under fra først av. Man hadde å gjøre med en epigrafisk palimpsest, så å si: en opprinnelig innskrift var blitt fjernet for å gi plass til en ny. Var teorien først formulert, var det en forholdsvis smal sak å få den tapte innskrift tilbake. De bronsebokstaver som var blitt

fjernet, hadde vært festet til stenen ved hjelp av 'tapper'. Denslags spor var også blitt dekodifisert tidligere, og et slags borehullsalfabet var blitt etablert på grunnlag av tilsvarende slettede innskrifter i Assisi, Maison Carrée, Nîmes og i selve Roma (Titus- og Trajanbuen). Følgende innskrift kom dermed frem:

IVSSV IMP CAESARIS DIVI F
 C CORNELIVS CN F GALLVS
 PRAEF FABR CAESARIS DIVI F
 FORVM IVLIVM FECIT

"Etter ordre av feltherren Caesar, den guddommeliges sønn, lot Gaius Cornelius Gallus, sønn av Gallus, ingeniørsjef under Caesar, sønn av den guddommelige, anlegge Forum Iulium."

C. Cornelius Gallus har av gode grunner en viktig plass i den romerske litteraturhistorie, og dette til tross for at hans forfatterskap er gått tapt. Født i 69 f.Kr. — et år yngre enn Vergil — skapte han en ny form for elegisk diktning i Roma, den subjektive kjærlighetselegi. Kanskje var hans form for diktning en nyskaping innenfor antikk litteratur overhodet. Den røde tråd i en slik elegisamling er dikterjegets forhold til den elskede. Hun opptrer under fingert navn, men man kjente eller mente å kjenne navnet på den virkelige person. Gallus' elskede var Lycóris som ga navn til hele samlingen av dikt. I Gallus' fotspor trådte snart Tibull, Propertis og Ovid. De beundret alle sin læremester Gallus, i hvert fall på det dikteriske område.

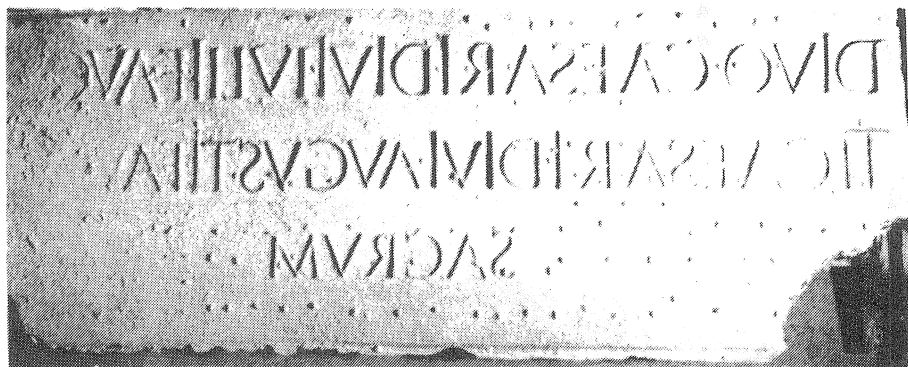

Fig. III: (Speilvendt) avstøpning av Augustus-Tiberiusinnskriften med en "negativ" eksponering av hullene fra Gallus-innskriften.

Sterkest nedslag har Gallus satt i Vergils bukoliske diktning. 6. og 10 ekloge inneholder hyldest til Gallus.

Gallus' militære karrière

Det var på ovennevnte punkt Gallus skilte seg mest markert fra sin samtids dikterkolleger. Han bragte det så vidt som offiser og politiker som det var mulig for en mann av ridderstand. I noen av sine operasjoner hadde han stor suksess, men i 27 eller 26 falt han i unåde hos Augustus og tok sitt eget liv. Siden omstendighetene omkring hans fall langt fra er klare, er ethvert nytt lys på hans forutgående karrière av stor interesse. Vatikanobeliskens nye innskrift reiser flere spørsmål som jeg her ganske kort skal forsøke å ta stilling til.

Påfallende er titulaturen i innskriften. At Gallus er *praefectus fabrum* vil ved slutten av republikktiden innebære noe mer enn at han var sjef for ingeniørkorpset. Han var i den egenskap også en slags høyre hånd for feltherren og kunne brukes til spesielle operasjoner eller i diplomatiske oppdrag. Gallus' karrière nådde sitt høydepunkt i tiden nærmest etter slaget ved Actium i 31 f.Kr.

Etter sin vanærende flukt fra Actium tok Antonius veien til Kyrene i Nord-Afrika for der å plukke opp de fire legioner som stod under kommando av Pinarius Scarpus. Men Gallus kom ham i forkjøpet og sikret seg Scarpus' legioner i kraft av de nye maktpolitiske konjunkturer. Så satte han seg fra vest i bevegelse mot Alexandria. I første omgang okkuperte han Paraitonion (idag Mer-sah Matr'h), ca. 290 km vest for Alexandria. Da Antonius nådde frem, ville han ikke gi seg uten et motstøt. Han mente at disse tropene hadde så meget å takke ham for at de nok lot seg vinne tilbake, om ikke med det gode, så ved hjelp av de land- og sjøstridskrefter han fortsatt disponerte over. Utenfor Paraitonions murer forsøkte han å få sine gamle soldater i tale, men Gallus lot ham ikke få noen sjanse til å øve overtalelseskunster, men fikk trompetblåserne til å overdøve Antonius. Antonius hadde ikke mer lykke med sine rent militære operasjoner. Med en krigslist lokket Gallus hans skip inn i havnen som han så lot sperre av med kjettinger. Skipene ble et lett bytte for Gallus' beskytning. Sammen med kuppet i Kyrene kunne seieren ved Paraitonion sees som et vendepunkt i det egyptiske felttog. I mellomtiden avanserte Octavian fra øst og inn-tok landets østlige bastion Pelusion, muligens gjennom forræderi.

Senhøstes år 30 — en tre måneders tid etter at Alexandria var falt — forlot Octavian Egypt for å vende tilbake til sitt vinterkvarter på øya Samos. Gallus ble igjen med den betrodde fullmakt å bestyre Octavians ptoleméiske rike. Hans tittel var *praefectus Alexandriae et Aegypti* (sjef for Alexandria og Egypt).

Når Gallus på Vatikanobelisken fortsatt kaller seg *praefectus fabrum* og ikke bruker guvernørtittelen, tyder det på at innskriften — eller rettere: den handling innskriften omtaler, anlegget av Forum Iulium — daterer seg til tiden mellom erobringen av Alexandria (1. august år 30 f.Kr.) og Octavians oppbrudd noen uker senere.

Forum Iulium

Hva er så *Forum Iulium*? Gjetningene har vært flere. Professor Magis forslag må fortsatt sies å være det mest sannsynlige: at *Forum Iulium* er Alexandrias torv. Det har en sentral beliggenhet i byen like ved havnen. Fra midten av 40-årene var Cleopatra opptatt med å anlegge en helligdom for sin elsker Caesar her, et Kaisareion. Arbeidet fortsatte etter alt å dømme ufortrødent under den neste elsker, Antonius, inntil både hun og han endte sine dager i år 30. En ny Caesar stod klar som anleggsherre, og templet kunne fullføres som et Kaisareion

i dobbelt forstand. Innvielsen av tempel og torv fant sted i år 13 f.Kr. Da var det plassert to obelisker foran templet, men ingen av dem var identisk med vår Vatikanobelisk. De to obeliskene fantes nemlig på stedet like til for hundre år siden, den ene riktignok i nedfallen tilstand. Da ble begge forært bort som gaver, den ene til New York, den andre til London. Londonbesøkende vil kjenne den siste som "Cleopatra's Needle" fra Embankment. Vatikanobelisken hadde antagelig sin plass midt på torvet og var blitt plassert der av Cornelius Gallus etter Alexandrias fall i 30. På den tid har torvet ennå vært et svært anleggsområde. Men det var sikkert hensiktsmessig å markere det som *Forum Iulium* som tegn på "die Machtübernahme". Gallus' oppdrag bestod i — og han var vel også den nærmeste til det som *praefectus fabrum* — å få fraktet dit en blank obelisk fra Heliopolis og få den reist på det mest sentrale sted i byen. I en innskrifts monumentale og nødvendigvis forenklede uttrykksform kan dette kalles 'å anlegge et torv', *facere forum*.

Da Gallus falt i unåde, ble de mange prangende spor av hans virke i Egypt utradert. Med tiden ble det hugget inn en ny innskrift der den gamle hadde etterlatt seg et sår i stenflaten. Det var denne innskriften som vi siterte som den

tredje i begynnelsen av denne artikkelen. Den danske forsker Iversen har skarpsindig vist at den ikke kan stamme fra Caligula som man alltid har trodd, men at den ble hugget inn i Alexandria, antagelig kort etter at Tiberius hadde overtatt. Det forklarer i så fall hvorfor *divus* ('guddommelig') mangler ved hans navn i innskriften.

Gallus' fall

Også i de senere år har forskningen vært opptatt av bakgrunnen for Gallus' bratte fall. En gresk papyrus syntes plutselig å kaste lys over problemet. Den berømte Tazza Farnese (Farnese-skålen) har nylig vært trukket inn i diskusjonen. Men etter min mening har disse teoriene vært blindspor. Vi er nå som før henvist til en håndfull ganske kortfattede kildesteder. Til gjengjeld er det umaken verd å se på disse på nytt. Det er fire forfattere som kommer inn på spørsmålet, og de er i kronologisk rekkefølge: Ovid, Sueton, Cassius Dio og Ammianus Marcellinus.

Ovid står ikke bare begivenhetene nærmest i tid; han er formelig et øyenvitne og vet åpenbart mer enn han vil ut med. Han var 15 eller 16 år gammel da Gallus tok sitt liv. Han omtaler ham første gang i *Amores* III 9. Det dreier seg om et elegisk dikt i form av et

sørgedikt over Tibull som døde i 19 f.Kr. I dette diktet plasserer Ovid Cornelius Gallus side om side med Calvus og Catull som mottagelseskomité for den døde Tibull i Underverden:

Tu quoque, si falsum est temerati
crimen amici,
sanguinis atque animae prodige, Gal-
le, tuae.

"Også du, Gallus, som ødte ditt blod — hvis nå anklagen om å ha krenket din venn var falsk."

Dette er et enigmatisk distikon med den tilsynelatende nøytralitet: *si* går på *prodigus* "ødsel dersom". At Gallus tok sitt liv var jo en kjensgjerning, det uvisse er *berettigelsen* av selvmordet: hvis det var sant at han hadde krenket Augustus — ja, da er ifølge Ovid selvmordet forståelig, men var den alvorlige anklage *falsk*, så er selvmordet tragisk og slår som justismord tilbake på den eller dem som fremsatte anklagen. Det er sprengstoff i de to vers: Indikativen i *si*-setningen legger den tanke nær at anklagen virkelig var falsk, og leseren bringes til å tenke over hvorfor Gallus da tok sitt eget liv. Var hans æresfølelse for sterk til å leve med en urettferdig dom og forvisning? Eller ble han likefrem tvunget til å ta sitt liv? Slik Ovid formulerer saken, gir det seg at Gallus aldri innrømmet noen skyld. En

annen tvetydighet i *si*-setningen er kanskje også villet: for leseren ligger det like nær å tenke på en beskyldning fra Augustus' side som fra senatets. Men formelt var senatet den instans som skulle felle dom når Augustus' majestet var krenket (*laesa maiestas*).

En generasjon senere kommer Ovid atter inn på Gallus' død (*Tristia* II 445-6):

Non fuit opprobrio celebrasse Lycorida Gallo,
sed linguam nimio tenuisse mero.

”Det var ikke til vanære for Gallus at han feiret Lycoris, men at han ikke holdt tann for tunge da han hadde drukket for meget.”

Dette stedet står ikke nødvendigvis i noen motsetning til den foregående teksten: Vi forstår at den alvorlige anklagen må ha bygget på hva Gallus hadde ytret i festlig lag. Et sentralt anklagepunkt må det ha vært. For Ovid står Gallus som en slags lidelsesfelle. Han var jo selv kommet ille ut overfor Augustus fordi han ikke hadde visst å passe seg (smlgn. hans egen kryptiske omtale av *carmen et error* ”diktet og mistaket”). Like lite som i den foregående tekst gjør Ovid noen innrømmelse overfor påtalemyndigheten på sin dikterkollegas vegne.

Det er den siste Ovid-teksten som utdypes av den utførligste blant de historiske kilder, Cassius Dio (53,23,5ff.):

”Når det gjaldt Cornelius Gallus, så steg æren ham til hodet. Han kom nemlig med mange tåpelige uttalelser rettet mot Augustus og begikk dessuten mange kritikkverdige handlinger. Han stilte opp portretter av seg selv over nesten hele Egypt og satte opp innskrifter på pyramidene over alt han hadde utrettet. Følgen var at han ble anklaget av Valerius Largus, sin nære omgangsvenn, og ble straffet med vanære av Augustus i den forstand at han fikk forbud mot å oppholde seg i dennes provinser. ... Mengdens falskhet ble bevist ved at de nå behandlet den mann som de hittil hadde smisket for, slik at de tvang ham til å ta sitt liv for egen hånd og tok parti for Largus som åpenbart begynte å bli mektig, enda de nok ville fordømme ham også hvis han kom ut for noe lignende.”

De frimodige uttalelser falt selvsagt i Egypt. De ble innrapportert til Roma i et denuntianskriv fra Largus. Hva Gallus' uttalelser bestod i, kan vi ikke si noe bestemt om så langt. Men takket være en tekst av Sueton kan vi komme også den siden av saken nærmere inn på livet.

I sitt skrift om romerske filologer og talere (*De grammaticis et rhetoribus*) forteller Sueton om Caecilius Epirota (§16,1):

Q. Caecilius Epirota Tusculi natus, libertus Attici equitis Romani ad quem sunt Ciceronis epistulae cum filiam patroni nuptam M. Agrippae doceret, suspectus in ea et ob hoc remotus, ad Cornelium Gallum se contulit vixitque una familiarissime quod ipsi Gallo inter gravissima crimina ab Augusto obicitur. "Q. Caecilius Epirota, født i Tusculum, den romerske ridder Atticus' frigivne (adressaten for Ciceros brev!), ble mistenkt for å stå i forhold til Atticus' datter som var gift med Marcus Agrippa, mens han hadde henne som sin elev. Da han av den grunn ble forvist, bega han seg til Cornelius Gallus og ble hans gode husfelle, noe som var et av de alvorligste anklagepunkter mot Gallus selv fra Augustus' side."

Som navnet forteller var Caecilius Epirota en greker med røtter i Epirus. Han var blitt frigitt av Atticus, Ciceros venn og forlegger, og han fortsatte å undervise Atticus' datter etter at hun var blitt gift med Agrippa. Plutselig var han hovedpersonen i en skandale i de høyeste sirklene. Dette viktige kildested får en noe merkelig behandling av Ronald Syme i hans verk *The Augustan Aristocracy* når

han sier at Caecilius Epirota "fled for protection to Cornelius Gallus." Hva Suetons knappe tekst forteller, er neppe fullt så dramatisk: Den frigitte filolog ble mistenkt for å stå i forhold til sin elev. Han må for øvrig ha kjent henne siden hun var liten pike. Han ble følgelig fratatt sin huslærerposisjon i Agrippas hjem. Men her er det et merkelig sammentreff. Det Sueton beretter, inntraff omkring den tid da Agrippa inngikk nytt ekteskap. Han giftet seg som kjent med Marcella, Octavias datter og dermed Augustus' niese. Dette kan ikke ha skjedd så lenge etter at Octavian ble Augustus, kanskje tilogmed før. Dette ekteskapet er så altfor åpenbart et dynastisk-politisk arrangement som for aktørene sikkert ble betraktet som et nødvendig trekk hinsides ethvert spørsmål om ømmere følelser. Men selv under slike vilkår trengtes et påskudd for skilsmisse fra Caecilia, Atticus' datter. Det er på dette punkt Caecilius Epirota kommer inn som den mannsperson som kunne sannsynliggjøre *stuprum* — ekteskapsbrudd. Caecilia fikk altså løpepass, og den frekke filolog ble forvist. Han dro til Alexandria, men om det var for å søke tilflukt, er tvilsomt. Alexandria og dets lærdommiljø kan ikke ha vært noen dårlig erstatning for Roma for et gresktalende bokmenneske. Det ble, som vi forstår, snart gjort til et ankepunkt mot Gallus at han

pleiet omgang med den lærde landflyktige. Jeg synes det skinner igjen-
nom en forundring hos Sueton når
han forteller at dette kunne legges
Gallus til last som en høyst alvorlig
anklage. Denne gikk sannsynligvis
ut på at den i Roma ønskede,
men likevel engang så beleilige per-
son hadde sluppet inn på Augustus'
territorium og at han endog omgikk
Augustus' personlige stedfortreder
som en god venn. Dette var strengt
tatt å tolke som en uvennlig handling
overfor Agrippa, den fornærmede ektemann,
men Augustus har åpenbart solidarisert
seg fullt ut med sin svoger av dynas-
tiske grunner — og dette enda Au-
gustus hadde filologen å takke for
at Agrippa kunne gifte seg så lett
med søsterdatteren. Mange må ha
gjennomskuet hykleriet i dette
kyniske ekteskapsarrangement, ikke
minst Cornelius Gallus som hadde
en førstehånds, om kanskje ikke så
uhildet kilde i Caecilius Epirota. Og
vi tør regne med at dette var blant
de ting som Gallus frittalende hadde
gitt til beste, med angiveren Va-
lerius Largus som vitne, og ganske
især hvis f.eks. Augustus i brev for-
langte sanksjoner mot Epirota på
Agrippas vegne gjennom henvisning
til deres vennskap. Sjalousi mel-
lom Augustus' to drabanter, Gal-
lus og Agrippa, kan ha bidratt til å
tilspisse saken. For egentlig burde
det ikke ha vært noe konfliktstoff
mellom Gallus og Augustus i årene

nærmest etter deres vellykkede felles
aksjoner. Gallus hadde nådd en po-
sisjon han vanskelig kunne ha drømt
om i tiden etter Actium. Vi kan kan-
skje tro at det var sider ved hans ad-
ministrasjon som Augustus var min-
dre godt fornøyd med, men dette
har man aldri fått til å rime helt
med den plutselige unåde Gallus falt
i. Og vi kan heller ikke se at Gal-
lus ellers skulle ha noe grunnlag for
å baktale Augustus som guvernør i
Egypt. Caecilius Epirotas skjebne
derimot forklarer den plutselige kon-
flikt i og med de klare dynastiske im-
plikasjoner i saken. Full sikkerhet
kommer vi neppe noensinne til å nå
i Gallus-affæren, men de momenter
jeg her har pekt på, forekommer meg
å være langt mer sannsynlige enn
andre motiver og årsaker som har
vært trukket inn for å belyse Gal-
lus' fall.

De kilder som er mer eller mindre
samtidige, er naturlig nok mest opp-
tatt av Gallus' forhold til Augus-
tus. De fjernere kilder reflekterer
saken på en mer omfattende måte.
Foruten Cassius Dio dreier det seg
om Ammianus Marcellinus (17,4,5):

*longe autem postea Cornelius Gallus
Octaviano res tenente Romanas Ae-
gypti procurator exhaustit civitatem
plurimis interceptis reversusque cum
furtorum accusaretur et populatae
provinciae, metu nobilitatis acriter
indignatae, cui negotium spectan-*

dum dedit imperator, stricto incubuit ferro.

”Da Octavian hadde makten i romerstaten, ødet Cornelius Gallus som Egypts guvernør offentlige midler ved en lang rekke underslag. Da han kom tilbake til Roma, ble han anklaget for tyveri og utplyndring av provinsen. Av frykt for aristokratiets heftige vrede, den stand keiseren hadde gitt i oppdrag å undersøke saken, kastet han seg på sitt dragne sverd.”

Vi ser at saken mot Gallus ikke ble gjort til et spørsmål om lojalitet mot Augustus alene, men ble forsøkt bygget opp som en tradisjonell prosess mot en korrump provinsguvernør. Det kan godt tenkes at dette var hovedsaken i senatets anklage. Som vi blant annet kan se av Verresprosessen, kobles økonomiske misligheter lett sammen med en anklage om umåtelig ambisjon og sykelig selvhøvdelse. Det er denne siden Cassius Dio nevner spesielt. Men utgangspunktet for affæren og hovedsaken i den har vært det Ovid kaller *temerati crimen amici*, den personlige fornærmelse mot Augustus som hersker.

Litteratur

Til Vatikanobelisken: C. D'Onofrio, *Gli obelischi di Roma*, 2. ediz., Roma 1967.

E. Iversen, *Obelisks in Exile, I. The Obelisks of Rome*, Copenhagen 1968.

Til Cleopatras Alexandria:

P.M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, I — III, Oxf. 1972.

Til Gallus-innskriften:

F. Magi, ”Le iscrizioni recentemente scoperte sull' obelisco Vaticano”, *StudRom* 11, 1963, 50-56.

A.E. Gordon, *Illustrated Introduction to Latin Epigraphy*, Berkeley 1983, s.110f.

Til Gallus' karriere og fall:

J.-P. Boucher, *Caius Cornélius Gallus* (Bibl. de la Faculté des Lettres de Lyon XI), Paris 1966.

L.J. Daly, ”The Gallus affair and Augustus' lex Iulia maiestatis; a study in historical chronology and causality”, *Studies in Latin Literature and Roman History* ed. by C. Deroux, I (Coll. Latomus 164), Bruxelles 1979, s.289-311.

Egil Kraggerud

ELAGABAL

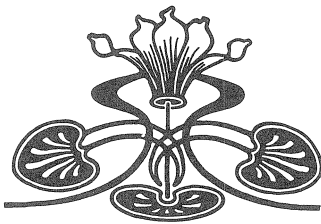
— spennende urpremiere på Trøndelag Teater

I tidsrommet 11. mai til 17. juni i år foregikk det underlige ting på Teaterloftet ved Trøndelag Teater. Den lille eksperiment-scenen som rommer 55 tilskuere var hver kveld fylt av et nysgjerrig publikum. Her var det dans til orientalske og moderne rytmer, røkelsesduft, ville skrik og to av de åtte skuespillerne beveget seg på meterhøye stylder. Iscenesetteren Tom Fjordefalk forteller at det skal synliggjøre den opphøyde posisjon kvinnene hadde i Syria på 200-tallet da matriarkatet fortsatt var en levende samfunnsform. Ved hjelp av list og gaver klarer moren og bestemoren å overbevise soldatene om at deres avkom er den myrdede keiser Caracallas sønn, og den unge vakre fjortenåringen som gjør tjeneste i soltemplet og som identifiserer seg med solguden og tar dens navn, blir utropt til keiser under navnet Heliogabalus eller Elagabal. I fire år regjerte han til han ble myrdet i en soldateroppstand i året 222.

Lars Øyno heter mannen som er idéskaper til teatereksperimentet. Han er til daglig skuespiller ved Trøndelag Teater. Ved et tilfelle møtte jeg ham på katalogsalen på Universitetsbiblioteket for et par år siden der han var på jakt etter stoff om denne obskure (og obskøne) romerske barnekeiseren. Jeg sendte bud på Klassisk Forums daværende redaktør, Gunn Haaland som befant seg innen rekkevidde og noe overrasket ble trukket med i skapelsesprosessen ved å fremskaffe solid bakgrunnsmateriale. Hvordan kan det ha seg at et moderne teatermenneske velger et så spesielt emne som utgangspunkt for sin fabulering? Øyno sier at gruppeprosjektet er blitt til i den franske teaterteoretikeren Antonin Artauds ånd, og han har skrevet et essay om barnekeiseren som han til en viss grad identifiserte seg med. Artauds liv hadde ikke for mange lyspunkter. Som ekstrem outsider etterlyste

han store omveltninger og ble i flere år sperret inne på galehus. Innflytelsesrike venner greide å få ham ut to år før han døde i 1948, og bl.a. Picasso og Chagall samlet inn penger til ham. Hans teatersyn ble for alvor tatt opp av frie grupper fra 1950-årene av. Både i teori og praksis prøvde Artaud å realisere sin visjon om "grusomhetens teater" som en ny og grensesprengende uttrykksform. Dette har ingenting med vold og blodsutgytelse på scenen å gjøre, forklarer Øyno. Det er snakk

om tilværelsens egen iboende grusomhet. Naturen er jo ubarmhjerlig. Plutselig kan himmelen ramle i hodet på oss, og teatret bør ha som oppgave å forberede oss på en slik mulighet. Den svenske medinstruktøren som har flere års erfaring fra det eksperimentelle Odinteatret i Holstebro legger til at scenen er et rom hvor skuespilleren påtar seg en lidelse som tilskuernes stedfortreder. En god forestilling kan ha en hel-

bredende virkning; kall det gjerne renselse eller katarsis. Spillestilen må være annerledes når det er snakk om ikke-psykologiserende teater som henvender seg til sanser og instinkter. I en Artaud-inspirert forestilling må man puste i takt med kreftene som ligger i jordskjelv og katastrofe. Aggresjonen og skriket i oss må forløses.

Forfatteren forteller at Elagabal demonstrerte uvanlige evner både som hærfører og som høyeste autoritet i verdensbyen. Han betraktet byen som et gigantisk teater. Han ville sette Roma i scene — med alle innbyggere som aktører. I løpet av de fire årene han satt med makten, snudde Elagabal opp ned på alle begreper. I stykket fremstilles han som paradoksenes mester. Han er kompromissløs og har et årvåkent blick for mekanisme i samfunnsmaskineriet. Det faller naturlig å sammenlikne ham med noen av Jens Børneboes ulykkelige skikkelser som går til grunne i kampen for å skape omveltning. Han var en slags kronet anarkist, ifølge Øyno.

Forestillingen tar til ved at vi blir geleidet inn i lokalet av romerske soldater og plassert på trappetrinn på begge sider av en tempelplass. Vi befinner oss ved soltemplet i byen Emesa. Soldatene henvender seg til hver og en av oss og sier om

og om igjen: Denne ild er oppfunnet for de blinde. Sett deg nær, og jeg skal fortelle deg om mørket". Det er nettopp under overskriften "Eld for blinde på Teaterloftet" at Dagbladets Edvard Hoem forteller at dette er den merkeligste teaterforestilling som er vist i dette landet på lenge. "Eg hadde ei kjensle av å vera vitne til nyskapande og original teaterkunst... Ein blind mann reiser seg uavlateleg blant publikum og ropar: "Jeg kan se, jeg kan se! Nei, det er ikke sant; jeg sa det bare for å få dere til å le!".. Parallele handlingstrådar går ved sidan av kvarandre, scener blir gjentatt mange gonger. Brotstykkja gjer ikkje krav på å stå i noko organisk forhold til kvarandre, dialogen er i beste fall fragmentarisk... Den romlege poesien som framsyninga i Trondheim leitar etter, blir hjulpet godt fram av Oluf Dimitri Røes musikk, og framfor alt av masker og kostymar, ved Sunniva Gåsemyr og fleire. Forestillinga er eit rituert gjensvar frå sidelinja, eit rop i ørkenen, og la oss vone at opphavsmennene vil halde fram med å rope, før vi alle tørstar i hel." VG's anmelder, Borghild Maaland spør om dette er det rene og skjære dill eller fascinerende teater. Ved hjelp av sterke fysiske effekter uttrykker "handlingen" det evige spill om makt, mennesker som legger seg flate for overmakten, spyttlikkerne

og intrigemakerne som følger i kjølvannet. Adresseavisen har som overskrift "Fruktbar forvirring". Martin Nordvik skriver at midt i all forvirringen som dette sprelske teatereksperimentet skaper, oppnåes rett som det er det man vel sikter mot: Å åpne våre øyne, få oss til å skjerpe alle sanser og dermed oppleve vår egen situasjon på en uvant intens måte. Det er så langt mellom slike dristige stup i teaterdammen at "Elagabal" absolutt hilses velkommen. Rammeverket henter opphavsmannen fra den franske teatermannen Antonin Artauds tanker og fantasier i et grenseland mellom klarsyn og vanvidd. Det er en voldsom frihetstrang som er det sentrale. Han sprenger — slik det spilles her — alle stengsler, alle bånd som hemmer det liv vi egentlig er eslet til. Det retter seg mot alle autoriteter — militære, kirkelige, rettslige, økonomiske, sosiale, mot alle mere eller mindre selvforskyldte fobier — kjønnsroller, forfengeligheit og tidsnød. Arbeideravisas Laila Holm sier hun ble fylt av motstridende følelser. — "Jeg ble forvirret, frastøtt, tiltrukket. Men jeg kjedet meg ikke. Var bare mørbanket da dette skriket av en kveld var over. Det er nettopp skrik "Elagabal" dreier seg om. Det skriket som både publikum og teatret vanligvis holder tilbake. Både vi og teatret glemmer som regel at vi kommer fra

mørket og ender i mørket, og inne i oss er det ganske mørkt, der også. For å fortrenge dette spiller vi det spillet som heter det virkelige liv der alt som ikke er rasjonelt og fattbart skyves vekk.... Å se "Elagabal" er som å være til stede på et teaterverksted, der nytt og gammelt prøves ut. Av og til er det mer spen-

nende å se en skisse av en sky på flukt enn et fullt ferdig bilde av himmelen".

Så langt kritikerne. Det forlyder at "Elagabal" skal settes opp i Stockholm og på Høvikodden. Forestillingen fortjener et stort publikum.

Inger Marie Molland Stang

"THE NAME OF THE ROSE REVISITED"

eller

Jakten på *Hisperica famina*

Umberto Ecos roman "Rosens navn" var fengslende; jeg leste den på engelsk og forsøkte å slå opp alt jeg ikke forsto: engelsk, fransk, tysk, latin osv. Stort sett var det ikke noe problem å finne ut av tingene; alle vet vel uten videre hva en *diafan synekdoke* er. Men det latinske diktet på side 311 i den engelske utgaven voldt vanskeligheter:

Hoc spumans mundanas obvallat Pelagus oras
terrestres amniosis fluctibus cudit margines.
Saxeas undosis molibus irruiat avionias.
Infima bomboso vertice miscet glareas
asprifero spergit spumas sulco,
sonoreis frequenter quatitur flabris ...

Det var jo en viss trøst at den unge helten, novisen Adso, heller ikke forsto diktet som hans eldre venn og læremester, William of Baskerville, lot rulle rundt i munnen under utforskningen av det forbudte klosterbiblioteket. Han leste det opp fra en gammel foliant, der det fremgikk at det hadde noe å gjøre med *Hisperica famina*, "a Hibernian poem", ifølge William. Adso syntes i alle fall at han hørte lyden av bølgene og havskummet da William resiterte diktet.

Allikevel, selv om Adso ikke forsto diktet, hadde jo jeg tenkt å få med meg hele boken. Stort sett gikk det greit (NB: det nytter ikke å slå opp

i en latinsk ordbok uten minimumskunnskaper i grammatikk), men det var visse problemer: *amniosis* i annen linje, *avionias* i tredje og *asprifero* i femte fantes i alle fall ikke i ordbøker av rimelig størrelse.

Dette måtte forfølges videre. På UB's lesesal på Solli plass står omtrent det som finnes av ordbøker. Ingen hadde de savnede ordene, ikke engang Du Canges Glossarium, en kjempeordbok over middelalderlatin i mange bind. Jo, til slutt i "Revised medieval Latin word-list from British and Irish sources", utgitt av British Academy: *avionia*, (?) reef or shore c 550. Og i listen over kilder: *Hisperica famina* c 550. Diktet eksisterte altså i virkeligheten, det var ikke bare noe Eco hadde funnet på. Og ordet *avionias* var visst et *hapax legomenon*, et ord som bare finnes ett sted i litteraturen. Da kan man jo forstå at det må være vanskelig å finne belegg for betydningen. I et "Dictionary of Latin Literature" fant jeg følgende:

Hisperica Famina: "Western Sayings" — a collection of texts on various subjects. The Latinity is terrible. Probably from England and Ireland, 6th or 7th century.

Nå hadde jeg fått blod på tann; kanskje UB hadde selve *Hisperica*

famina i sine innholdsrike magasiner? I så fall ville jeg jo ha lettere adgang til det enn William og Adso i klosterbiblioteket. Altså, jeg slår opp i hovedkatalogen: *Hisperica* ..., ingenting. Men hva med gamle katalogregler fra før Svartedauen (eller nærmere bestemt før 1966)? Var det ikke noe med første substantiv i nominativ? Altså: *famina*, *Hisperica*; hurra, der er den!

Inn i magasinet; ikke hyllene med klassisk latin: Catull, Cicero, Horats; men veggen med middelalder- og nylatin. Og der står boken, ikke en foliant med munkeskrift på pergament, men en lærd utgave fra begynnelsen av vårt århundre. Her kan man stole på at manuskriptene er finlest, trykkfeil er et ukjent begrep. Og med *index verborum*, et register der jeg bare kan slå opp direkte på mitt *avionias*, og finne den rette passasjen.

Men hva er dette? Der er linjene, et stykke under overskriften *Incipit de mari*:

Hoc spumans mundanas : obuallat pelagus oras
Terrestres : anniosis fluctibus cudit margines
Saxeas : undosis molibus irruit auionias
Infimas : bomboso uortice miscet glarias
Astrifero : spargit spumas sulco
Sonoreis : frequenter quatitur flabris

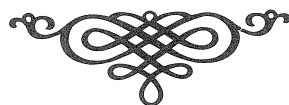
Her er uoverensstemmelser; *amniosis* skal være *anniosis*, og ikke *asprifero* men *astrifero*. Kan ikke den engelske oversetteren av Eco lese og skrive riktig av? Hva står det i den norske utgaven? Det samme som i den engelske, viser det seg. Aha, man har altså ikke oversatt fra italiensk, men skrevet av med feil og alt direkte fra den engelske utgaven.

Senere støter jeg på en svensk oversettelse i en bokhandel. Den er pent innbundet og sterkt nedsatt, den må jeg ha! Når jeg kommer hjem, viser det seg at den har omtenk-somt etterord, og oversettelse av alle fremmedartede ord og passasjer. Og *Hisperica famina*? Jo, det er gjen-gitt korrekt, slik som i den lærde utgaven, bortsett fra litt skjønnsom normalisering. Godt at det fremde-les finnes samvittighetsfulle skriben-ter:

Hoc spumans mundanas obvallat Pelagus oras
terrestres anniosis fluctibus cudit margines.
Saxeas undosis molibus irruit avionias.
Infimas bomboso vertice miscet glareas
astrifero spergit spumas sulco,
sonoreis frequenter quatitur flabris ...

Enda senere treffer jeg på den ita-lienske originalutgaven, og bare for kuriositetens skyld blar jeg opp for å se hvordan diktet tar seg ut her. Akk o ve! Her er alle feilene fra den engelske og den norske utgaven

igjen. Jeg har rettet baker for smed; oversetterne har bare tro-fast skrevet av det uforståelige ver-set fra "Il nome della rosa"! Man har tydeligvis problemer med kor-rektoren i Italia også; kan det være den berømte semiotikeren Eco som selv har gjort seg skyldig i disse unøyaktighetene?

Desto større blir aktelsen for den som har oversatt latinene i den sven-ske utgaven. Vedkommende har lett seg fram til originalteksten i *Hisper-ica famina*, sannsynligvis på grunn av de samme problemene med å få mening i teksten som jeg hadde. Denne lærde person har så diskret rettet i teksten, og gjort overset-telsen (i alle fall på dette punktet) bedre enn originalen. Vi kan derfor glede oss over denne svenske versjo-nen:

"Detta skummande hav omgärdar världens kuster,
slår mot jordens stränder med uråldriga vågor,
kastar sina virvlande massor mot klippiga rev.
Med sin brusande virvel rör det upp stenarna på botten
stänker skum mot stjärnornas fåra,
piskas ständigt av vinande stormbyar ..."

Litteraturliste:

Umberto Eco, *Il nome della rosa*.
Milano : Bompiani, 1980.

The name of the rose. Translated
from the Italian by William Weaver.
London: Secker & Warburg, 1983.

Rosens navn. Oversatt fra itali-
ensk av Carsten Middelthon. Oslo:
Tiden, 1983.

Rosens namn. Översättning: Eva
Alexanderson. Efterord: Lars Gus-
tafsson. Översättning av latinska
citat: Monika Asztalos. 2.uppl.
Stockholm : Brombergs, 1985.

Ragnar Nossen

FU/BERLIN

Med et tysk statsstipend fikk jeg anledning til å tilbringe tre semestre ved Institutt for klassisk filologi ved Freie Universität/Berlin fra vintersemesteret 1987/88 til vintersemesteret 1988/89 som del av mitt hovedfagsstudium i gresk ved UiO.

Det frie universitet ble opprettet i 1948, og klassisk filologi var med helt fra starten av. I det første semesteret var det ved universitetet immatrikulert ialt 2140 studenter — mer var det ikke kapasitet til. Idag har man ca. 57000 studenter med en kvinneandel på nærmere 50%. Om lag 58 % av studentene kommer fra BRD. I sommersemesteret 1988 var det immatrikulert 4591 utenlandske studenter.

Av studenter innen våre fag var det vinteren 87/88 registrert i instituttkartoteket 62 latinstudenter, 21 greskstudenter og 42 som studerte både gresk og latin. Hva deres yrkessjanser angår, kan fortelles at i Vest-Berlin har ca. 40 % av gymnasiastene på Sekundarstufe I latin, og for å lære dem dette, stod i 1988 239 fast ansatte latinlærere til disposisjon ved de offentlige gymnasier.

Det vel mest prestisjefylte gymnas for latin i Vest-Berlin er det katolske Canisius-Kolleg som siden 1947 har holdt til i firmaet Krupps tidligere kontor- og gjestehus på sydsiden av Tiergarten. Her finner også jevnlig foredrag og andre tilstelninger sted — f.eks. framførte nå i vår

en gruppe studenter fra Münster Terents' Eunuchus på latin.

Instituttet for klassisk filologi holder til i kunstsmedenes tidligere laugsbygning i villabydelen Dahlem sørvest i Berlin hvor de fleste instituttene holder til i hus av såvel nyere som eldre dato. Fordelt på tre etasjer finner man her to seminarrom, to forelesningssaler og kontorer for lærere, administrasjon og bibliotekarer. I første etasje finner man også Das Aristoteles-Archiv som samler på kopier av det som eksisterer av Aristoteles-håndskrifter og på sekundærlitteratur om disse. Instituttbiblioteket er fordelt på sju rom i husets annen etasje. I hyllene er oppstilt mer enn 50000 bind og 120 tidsskrifter, løpende og avsluttede. Imidlertid finnes det ingen systematisk katalog. I tillegg til forfatterkatalogen har man bare en svært mangelfull emneordkatalog å hjelpe seg med. Dette faller særlig uheldig ut for realia som er oppstilt alfabetisk etter forfatter og ikke etter tema. Å skaffe seg et fullt overblikk over hva biblioteket har om et bestemt emne, er således umulig, og man henvises til det som finnes av bibliografier for så å se hva av det som finnes i biblioteket.

Biblioteket er et presensbibliotek med svært begrensede muligheter for hjemlån, men tilgjengelig for alle

— også folk uten tilknytning til universitetet. Instituttet har bøker på de fleste språk. Danmark og Sverige er forholdsvis godt representert, også med bøker på svensk og dansk. Av norske ting kunne jeg imidlertid bare finne Skards *Classical Tradition in Norway*, Ludin Jansens *Religionen i det gamle Hellas* og, selvsagt, *Symbolae Osloenses*.

Skulle instituttbiblioteket allikevel vise seg ikke å strekke til, har man universitetsbiblioteket like ved i et hus gitt universitetet av Henry Ford Foundation i første halvdel av femti-åra. Her finner man en samlet bestand på 1,7 mill. bind og 9000 tidsskrifter. Samlingene innen klassisk filologi er meget omfangsrike.

Ellers finner man i Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz med 3 mill. bøker og 31000 avis og tidsskriftabonnement, Deutsche Staatsbibliothek med 5 mill. enheter og 10800 tidsskriftabonnement og Humbolt-universitetets bibliotek med 3,4 mill. bind og 4400 tids-

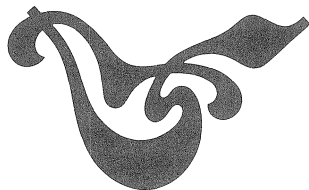
skriftabonnement. Riktignok vil det i denne bokmengden finnes ikke få dubletter. Allikevel er mulighetene i Berlin svært gode for all forskning hva bibliotekstilbudet angår.

Studiegangen er ganske annerledes enn vi er vant til. Studiet deles i grunnstudium og hovedstudium. Grunnstudiet varer normalt i 4–6 semestre og fører fram til en opp-taksprøve til hovedstudiet (Zwischenprüfung). Prøven består av skriftlige oversettelser latin/gresk-tysk og tysk-latin/gresk, begge på to timer hver, og en muntlig prøve. Dessuten må man kunne framlegge deltakerbekreftelser fra to seminarer for grunnstudiumsstudenter. Latin-studentene må dessuten legge fram et tilsvarende dokument fra stilkurs.

Ved bestått eksamen (stryk er ganske vanlig — også blant ”flinke” studenter) kan man begynne på hovedstudiet. Eksamen er her som på grunnstudiet. I tillegg må man skrive et vitenskapelig hjemmearbeid — ofte i form av oversettelse av en tekst med linjekommentar og innledning.

Det vanlige er at man studerer to fag, sjeldnere tre, og man går gjennom grunn- og hovedstudium i begge. I det man har som annet fag, skriver man imidlertid intet hjemmearbeide.

Vil man bli lærer, må man vite dette før studiet, og i løpet av studiet må man følge obligatorisk undervisning i fagdidaktikk og ha tre undervisningspraktika ute i skolen. Videre er det til disse stilt opp bestemte krav til hva de skal ha vært igjennom i løpet av studiet.

Pensumlister i vår forstand finnes ikke. Det finnes dog en liste over anbefalt lektyre for lærerstudenter. Første punkt på gresklisten er: Homer — ganz. Det hersker enighet blant lærere og studenter om at anbefalingene ikke er helt realistiske. At pensumlister mangler, gjør at lærerne står svært fritt i valg av tema for sin undervisning og i stor grad kan vie seg sine interessefelt. Jeg hadde selv stor glede av nettopp dette og fikk undervist bl.a. Libanios, Jamblichos, Menander Rhetor og andre senantikke emner. De fleste studenter mener imidlertid at forfattere relevante for deres framtidige undervisningsgjerning (de såkalte ”Schulautoren”) i stor grad forsømmes ved instituttet.

Undervisningen gis i form av forelesninger, seminarer på ulike nivåer (Pro-, Haupt- og Oberseminar), lektyrekurs og stilskrivningskurs. I seminarene forlanges det for at man skal få deltagerbekreftelse, at man har deltatt aktivt, dvs at fraværet max er 20 % og at man i samråd med seminarlederen velger et tema og i regelen presenterer dette for de andre seminardeltakerne med etterfølgende diskusjon. Noen lærere nøyer seg med en muntlig presentasjon mens andre vil at man skal ha skrevet noe man først leverer inn. At det hos noen lærere er lettere enn hos andre å få deltagerbekreftelsen, er selvsagt velkjent blant studentene. Noen er mindre nøye med fraværet og vil ikke at noe skriftlig leveres inn.

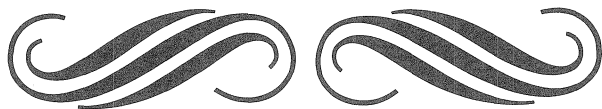
Alle professorene, som har åtte timers undervisningsplikt i uka, disponerer over minst én såkalt "wissenschaftliche Hilfskraft" — en student som mot lønn (ca. DM 700,- i måneden) et visst antall timer skal bistå ved rutinearbeid som ma-

skinskriving, kopiering, bibliografering og annet forefallende.

Nivået på studentene er veldig varierende fordi man kan begynne å lære de gamle språk på så ulike trinn i utdannelsen. Noen med latin som første fremmedspråk kan ha hatt latin i ni år før de begynner på universitetet mens andre først lærer latin eller gresk på de kurs instituttet selv tilbyr nybegynnere. At man ofte kan ha latin og gresk som første fremmedspråk gjør på den an-

Som oppsummering kan sies at den klassiske filologi ved FU/Berlin tross en kraftig nedgang i antall studenter de siste tjue år fortsatt står sterkt hva bevilgninger til stillinger og bokinnkjøp angår, og at instituttet fortsatt er blant de ledende for undervisning og forskning i våre fag.

Kyrre Vatsend

HVILKEN NYTTE HAR DAGENS SPRÅKSTUDENTER AV Å HA LEST LATIN I GYMNASSET?

For å kunne besvare spørsmålet i overskriften må vi sammenligne nytten av latinlesning i gymnaset med den nytte lesning av andre språk der kan gi våre dagers språkstudenter: For det er først ved en slik sammenligning at vi kan avgjøre om — og eventuelt i hvilken grad — latinlesning i skolen medfører spesiell nytte for studenter som tar de vanlige språkstudiene (som engelsk, tysk, fransk, etc.) ved våre universiteter. Slike vanlige — skikkelige — språkstudier har, som kjent, to dominerende sider, én språklig og én litterær. Den første må regnes som grunnleggende: Hvis man ikke kan språket, kan man heller ikke forstå talt eller skreven tekst på det språket det gjelder.

Det er selvsagt *ikke* snakk her om at latin — i likhet med ethvert annet fag — ikke skulle ha egenverdi eller nytte i seg selv. Like selvsagt er det at det ikke er snakk her om studenter som vil ta f. eks. latin eller sam-

menlignende språkforskning: For dem vil det å ha lest latin i gymnaset naturligvis være en fordel under alle omstendigheter. Heller ikke er det snakk her om mere spesielle post-gymnasiale anvendelser av latin: Således skal Alf Sommerfelt hver dag ha brukt en halvtimes latinlesning som mental morgengymnastikk. Det må vel være en lignende motivasjon som ligger bak fagkombinasjonen Latein und Sport ved tyske universiteter.

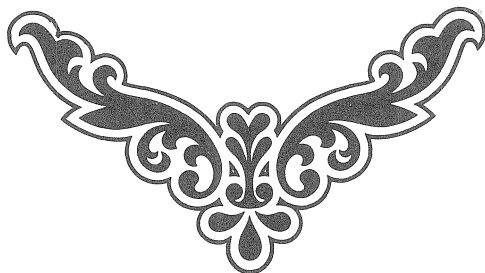
Alle naturlige språk er kommunikasjonsmidler med grammatiske (lydlige, morfologiske, etc.) strukturer som man må studere hvis man vil beherske disse språkene. Det levende språk som gymnasiaster her i landet kan best (foreløpig) er norsk. Norsk er utvilsomt samtidig det språk som vi her hjemme lettest kan hente materiale fra for å illustrere allmenn teoretisk grammatikk i videste forstand: Det materialet som hentes fra moderne norsk har

den fordel at det vil være umiddelbart forståelig for norske elever som (normalt) ikke behøver å dechiffrere teksten (muntlig eller skriftlig) med ordbok som man må ved lesning av fremmedspråk. Da latin er et dødt språk (når vi ser bort fra de 'bevingede' ord som i skandert form lever i klassiske foreninger), sier det seg selv at latin er mindre godt egnet enn moderne norsk til å innføre norske elever i allmenn lingvistikk og fonetikk, og kunnskaper i disse disiplinene er av avgjørende betydning for et vellykket språkstudium. Jeg vil også minne om at det for den teoretiske språkvitenskapen betød en stor berikelse at forskerne på et visst tidspunkt valgte å interessere seg for andre språk enn latin: Man oppdaget da f. eks. at 'vokaler' og 'konsonanter' i språkene ikke alltid var som i latin. Det fornuftigste man etter min mening kan gjøre — både av praktiske og av teoretiske

årsaker — er derfor å satse på en så god morsmålsundervisning som mulig i hele skoletiden, med særlig fordypning i norsk grammatikk i videste forstand i gymnaset. Med en slik bakgrunn vil den ferske språkstudent uten besvær — og med langt større varig utbytte enn det som nå som oftest er tilfelle — erhverve seg den allmenn-teoretiske innsikt i språkanalyse som de forberedende prøver i språkvitenskap med fonetikk ved vårt fakultet er ment å oppmuntre til. Studenten vil da være istand til å studere et hvilket som helst naturlig språk (også et dødt som latin) med virkelig utbytte.

Hvis det som er sagt ovenfor er riktig, kan vi si at det å ha lest latin i gymnaset er av liten nytte for våre dagers vanlige språkstudenter.

Fredrik Otto Lindeman.

”DETTE HERSKESYGE TUNGEMÅL”

Christopher Bruun og latinen. *

De fleste er vel kjent med at Christopher Bruun var en kampskikkelse, en idealist og en forkjemper for det nordiske. Det kjente foredraget han holdt i 1870, *Folkelige grundtanker* ble trykt i 1878 og forelå stadig i nyopptrykk i 1920. Her finnes det blant annet et veltalende angrep på døde språk, og da særlig latin, sammen med en like veltalende oppmaning til å satse på bondens språk og det oldnorske. Dette må fortrenge enhver annen språkopplæring, mener Bruun.

Her vil jeg gjerne få invitere leseren med under Bruuns kateter til den delen av det lange foredraget hvor han går inn for at gresk og latin skal utryddes som skolefag i Norge. Vi setter oss ned og hører ham hamre løs:

Det må da gjøres ende på den herskende tilstand, hvor latin og græsk kræves af enhver, som vil blive embedsmand eller bare student. Kjendskabet til disse sprog må ikke regnes med til almen-dannelsen.

Den kan lære seg latin og gresk som vil, sier Bruun, og håper at studiet når det blir gitt fritt, vil føre til større kjennskap og virkelig kjærlighet til det gamle Hellas enn latinskolen har vært i stand til å frembringe. ”Det skal der da heller ikke meget til”. Og det er lenge siden den som søkte livsvisdom søkte den hos Seneca, eller gikk til Horats etter poesi, som skikken var ”for et par hundrede år siden”. ”Den, som vil ind i den høiere tenkning, søger t.eks. til Kant eller Hegel; den som ikke har nok i sit eget lands digtning, læser Schiller og Göthe (sic) og Shakespeare. Og lige så lidet til det 17 århundredes tunge latinske verker for at lære lægekunst eller theologi”. Det nye Europa hjelper seg med moderne tungemål. Italienerne kan kanskje stadig ha bruk for å lære sine fedres mål å kjenne, og i noen grad kan man si det samme om spaniere og franskmenn og andre som har beslektede tungemål: ”Men inden hele den germaniske stamme står latinskolen nu som et rodløst træ, uden ret til at være til, uden evne til at leve”.

Det følger et kraftig angrep på "romerkirken, pavene og romerbispen" som fortrengte de hjemlige tungemål så de syknet hen og døde "under latinens overvældige indflydelse". Det var nesten bare på Island og i Norge at "Folkets bogavl" holdt sig på dets eget mål. Andre folkespråk sank mer og mer ned til å bli "blotte bondemål". "Latinen satte foden på deres nakke". Det er en uhyre skade, latinens således har gjort i Europa, og særlig inden den germaniske stamme.

Årsaken til middelalderens mørke var ikke "de germaniske folkefærds råhed og vildmandliv" som det ofte hevdes. Man har gjort "disse ungdomsfriske folkeslag" stor urett i historieskrivningen: "Det er de overmodige romaners ringeagt for alt, som ikke er deres eget, som er ophavet til en sådan dom, og germanerne har her som i mangt andet troskyldig snakket dem efter munden. I virkeligheten er det snarere fra latinens, at dette udskrekne mørke har sit utspring. Det er følgen av den stansning i væksten, den forkrøbling som latinens fremkaldte, da den lagde sig tungt over folkenes liv. (...) Hva skulde ikke kristendommen i middelalderen have gjort ud af disse germaniske folkefærd, hvis ikke Rom, som bragte dem evangeliet, havde krævet deres åndelige selvstændig-

hed i bytte? Roms herskesyge har været germanernes store ulykke, som den har været en endda større for den kristne kirke".

Etter en reflekterende pause her, innrømmer Bruun at han har en viss beundring for "det hedenske Roms helter": "Jeg vil aldrig holde op at elske disse konsuler, som indviede sig selv til døden for sit folk". Men så husker han hva hans ærend er, og griper fatt igjen: "Aldrig har et folk bragt så megen ulykke over jorden." "Dette herskesyge tungemål", gjentar han, "ligner ganske det folk, som det tilhørte. (...) Næsten alt, hvad det træffer sammen med på sin vei, blir knust." Martin Luther blir berømmet fordi han førte det tyske mål inn i bibeloversettelsen og derved "drev latinens ut av helligdommen." Bruun er varm tilhenger av en skole på selvstendig germansk grunn. Han tar et oppgjør med hele skoleverket, men mest det høyere. Realskolen er ikke stort bedre, mener han, der leser man fransk for franskens skyld, ikke for meningens, og historieundervisningen er like åndløs. I de høyere pikeskoler er undervisningens frukter de aller sørgeligste. Unge piker "ligger aller mindst for sjælløse hukommelses- og forstandsøvelser", og de lider mest. Når de må lære tysk, fransk og engelsk, er det ikke for å lese de beste forfattere på disse

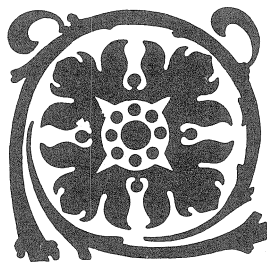
språkene, men (dels) for å kunne bli guvernanter. Og hvorfor krever folk "denne urimelige sprogkyn-dighet" av sine døtre? Jo, for at deres døtre igjen skal kunne bli guvernanter" og blive duelige til at undervise i det, som hverken de selv eller deres læringer nogensinde får bruk for".

"Vore høiere pigeskoler er ligefrem en hunkjønnsform af latinskolen, dannet efter den latinske grammatiks regler". Når det gjelder innholdet for *sjelen* (min uth.), får de ikke mer enn "deres klassiske brødre" på de lærde skoler. De unges sjel får det edleste innhold gjennom sitt eget morsmål, "og bedre av en dygtig lærers mund end af nogen bog. Bogen skal kun gå *tjenende* ved siden".

"Latinen har aldri bidt på Norge", hevder Bruun, og det ligger vel en slags ros og et slags håp i det. I Danmark og Sverige derimot, ble det annerledes. De hadde storhetstid mens latinen sto på sitt høyeste. I pavedømmets dager, var vi for sterke, og i de lutherske latinskolors dager var vi for avmektige.

Det nye skoleslaget skal bøte på skadene: Det er den norrøne stamme som i vår tid har skapt en ny bondeskole, folkehøyskolen, "bygget på mindet om vore fædre". Den samme stammen ser ut til å være nærmest

kallet til å vise vei til en ny skole for høyere allmenmenneskelig dannelselse også, "som alle germaner trenger til, så snart de fuldt vil kaste af sig det romanske åg. Og inden norrønastammen er det igjen Norge, som uden spørsmål står nærmest for hånden til at løse denne opgave. Der er intet folk, som får så jammerlig lidet ud af at læse latin og græsk som vi; der er intet, for hvem latinskolen er i den mon inholdstom og fortørkende. og der er — ved siden af islænderne — intet andet folk, som har så stærkt, så helligt et kald til at læse oldnorsk i latinens sted".

*) Stoffet i denne artikkelen er hentet ut av Bruuns *Folkelige Grundtanker* (Bergen 1920, s.76-91). En del av stoffet har jeg presentert i kapittelet "Kulturbyggere i virksomhet" i *Da Kulturen kom til Norge*, Oslo 1989.

Brit Berggreen

Kode AF 2654 26. mai

LATIN

Trondheim Katedralskole (0 - 5 - 5)

Eksamenstid: 5 timer

Oppgaven har
2 tekstsider og
1 vedlegg

Hjelpemidler:

Latinsk-norsk ordbok

OPPGAVE 1

Øversett til norsk/Set om til norsk:

(Følgende tekst forteller hvorledes Juppiter ifølge et gammelt sagn omskaper seg til en okse og bortfører den fønikiske prinsessen Europa. Hennes bror, Cadmus, er en av dem som leter etter henne.)

(Følgjande tekst fortel korleis Juppiter ifølgje ei gammal segn skaper seg om til ein okse og bortfører den fønikiske prinsessa Europa. Bror hennar, Cadmus, er ein av dei som leitar etter henne.)

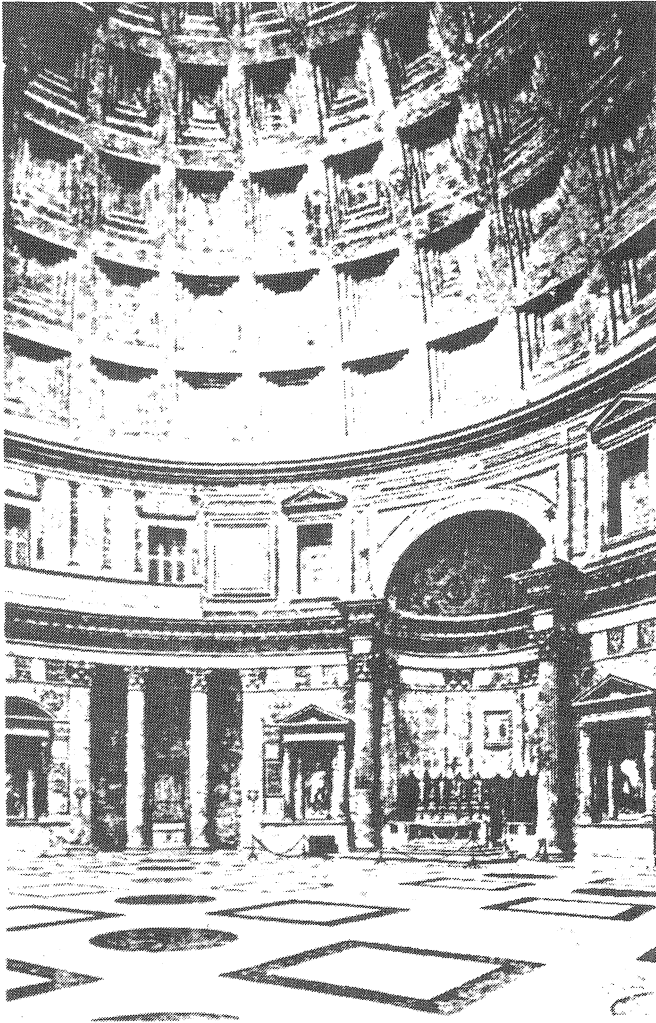
EUROPA ET CADMUS

Erat quondam rex in Phoenicia. Ei complures filii erant et una filia, cui nomen erat Europa. Iuppiter magno amore illius puellae inflammatus est. In taurum mutatus in Phoeniciam venit, ut eam abduceret. Europa dolum minime suspicata valde tauro gaudebat et in dorso eius consedit. Sed taurus eam ad oram maris abduxit et in undis natare coepit. Quod Europae primo placuerat, id iam causa terroris erat.

Tandem ad litus insulae Cretae venerunt. Is qui fuerat taurus, iam Iuppiter fuit. "Noli me timere," inquit, "Europa! Uxor mea fies! Filium habebimus, cui nomen erit Minos, et rex erit potentissimus."

Pater autem Europae filios in omnes terras misit, qui sororem quaerent. Cadmus Delphos ad oraculum Apollinis venit. Cum de sorore interrogavisset, ita responsum est: "Desine Europam inquirere! Soror tua ad summos honores pervenit. Tu autem mox albam bovem videbis, quae dux tuus erit. Ubi ea cubabit, novam urbem aedifica!"

Fecit Cadmus quod Pythia iusserat. Novae illi urbi nomen fuit Thebae.

OPPGAVE 2

Bokmålstekst:

a) Ordkunnskap:

Gi tre eksempler på ord i moderne språk som er avledet av verbet video - vidi - visum. Bruk forskjellige prefikser og suffikser. Forklar hvordan disse ordene er bygd opp.

Hva er den latinske opprinnelsen til følgende ord: honorable (engelsk), konduktør (norsk), nominasjon (norsk)? Forklar oppbygningen av de latinske ordene.

b) Litteratur:

Gi et kort handlingsreferat av Vergils Aeneide. Hva er typisk romersk i dette verket?

c) Kunsthistorie:

Kommenter arkitekturen i Pantheon (se vedlagte illustrasjon).

Nynorsk tekst:

a) Ordkunnskap:

Gje tre døme på ord i moderne språk som er avleidd av verbet video - vidi - visum. Bruk ulike prefiks og suffiks. Forklar korleis desse orda er bygde opp.

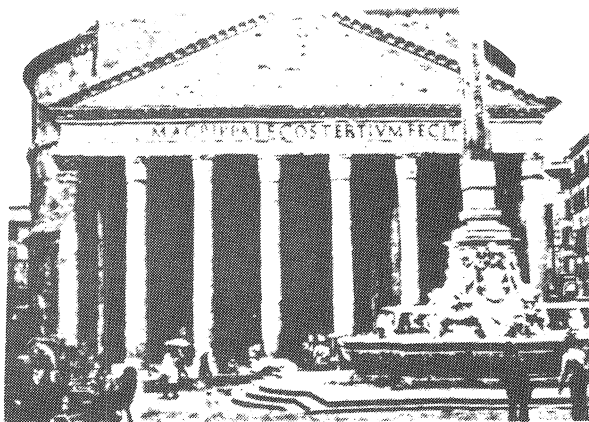
Kva er det latinske opphavet til desse orda: honorable (engelsk), konduktør (norsk), nominasjon (norsk)? Forklar oppbygginga av dei latinske orda.

b) Litteratur:

Gje eit kort handlingsreferat av Vergils Aeneide. Kva er typisk romersk i dette verket?

c) Kunsthistorie:

Kommenter arkitekturen i Pantheon (sjå den vedlagte illustrasjonen).

Frist for innlevering av stoff til neste nummer er 1. mars, men vi tar gjerne imot innlegg lenge før den tid!

De som har tilgang på IBM-compatible PC eller Macintosh-PC kan mer enn gjerne sende inn sine artikler på diskett !!!

NYE BØKER

Pantheia og Abradatas. En opbyggelig, men sørgelig kærlighedshistorie fra Xenofons Kyrupædi. Tekst, oversættelse og kommentar ved Bodil Due. Aarhus universitetsforlag 1989. 64 sider, heftet.

Boka bringer den greske teksten til og en dansk oversettelse av de steder i Xenofons Kyrupedi (=Kyros' oppdragelse) som omhandler historien om Pantheia og Abradatas og deres kjærlighet til hverandre (V.i,2-18; VI.i,31-51; VI.iii,35-iv,ii; VII.i,15-18,29-40,46-49; VIII,iii.2-16).

I boka finner man også språklige noter til den greske teksten, saklige noter samt kommentar til de enkelte avsnitt foruten kapitler om Xenofon og Kyrupedien, innledning, konklusjon, indeks over personer og litteraturliste for videre besjefstigele med Xenofon.

Due vil ikke bare bringe "en af de bedste historier i Xenofons roman om den persiske kong Kyros", men håper gjennom historien om Pantheia og Abradatas å "skabe interesse for det ret upåagtede værk, Kyrupedien for tiden er".

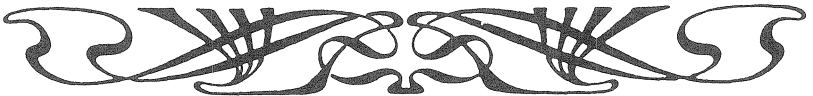
Så vidt jeg kan se, skriver ikke Due hvilken gresk tekst hun bruker. En rask sammenlikning peker imidlertid mot Marchants Oxford-utgave.

For interesserte kan nevnes de Kyrupedi-oversettelser som finnes til dansk/norsk:

Jacob Baden: Xenophons Cyropaedie, Kjøbenhavn 1776.

Jacob Rosted: Første Bog af Xenophons Cyropaedie, Christiania 1833.

Kyrre Vatsend

SEMINARIUM LATINUM OSLOENSE

Høsten '88 ble det under Egil Kraggeruds ledelse satt igang et seminar rundt Klassisk institutts NAVF-støttede nylatinprosjekt. I løpet av '88 - '89 arbeidet en gruppe med tekster av "Oslo-humanistene". Målet har vært og er å utgi disse tekstene med parallelloversettelser og kommentarer og dermed bidra til å kaste lys over en forsømt periode av det nasjonale åndsliv.

Seminaret viste seg å være en fruktbar arbeidsform, og man ble enig om å fortsette seminaret utover tidsrammen for det offisielle nylatinprosjekt, men da i en form som ville inkludere også den tidligere latinitet, både den antikke og den middelalderlige. Fortsatt vil imidlertid den nylatinske litteraturen

i Norge være seminarets hovedarbeidsfelt.

Seminaret henvender seg til alle som arbeider med latinske tekster i nær sagt hvilken som helst sammenheng. Også forskere fra andre fagområder vil her kunne finne en filologisk støttegruppe og kanskje samarbeidspartnere. Seminaret burde dessuten interessere dem som arbeider med oversettelser — uansett språk — og som ønsker å diskutere felles problemer.

SEMINARUM LATINUM OSLOENSE tar sikte på minst to faste møter i semestret og etter behov innlagte ekstrasammenkomster. Nærmere opplysninger om virksomheten kan fås hos Egil Kraggerud eller på Klassisk institutts kontor.

*** OBS *** OBS *** OBS ***

Vi har nå mulighet til å scanne inn manuskripter elektronisk. Det er da viktig at disse er uten overstrykninger og helst uten feil. Dette gjelder også for dere som ikke kan levere disketter i egnet format (Macintosh- eller IBM-kompatible disketter) — dere kan nå levere artiklene på printer-utskrift!

FORELESNINGER

ved Klass. avd. av Klassisk og romansk institutt, UiO,

våren 1990

Nils Berg vil fredager 11.15–13 forelese over *Odysseen* XXIV, onsdager 11.15–13 gjennomgår han Terents' *Adelphoe* og torsdager 11.15–13 Tacitus' *Annales*.

Knut Kleve gjennomgår onsdager 13.15–15 en komedie av Aristofanes, tirsdager 13.15–15 Ovids *Ars amatoria*, og holder fredager 9.15–11 (alternierende med Mette Heuch Berg) oversiktsforelesninger i gresk kultur.

Egil Kraggerud gjennomgår torsdager 9.15–11 Aristoteles' *Poetikken* og mandager 11.15–13 Tekster til belysning av byen Roma.

Bjørn Quiller holder et kurs i middelalderlatin.

Fridrik Thordarson gjennomgår tirsdager 11.15–13 utvalgte tekster av Thukydid, foreleser mandager 12.15–14 over gresk syntaks, samt holder tirsdager 10.15–12 øvelser i latinsk stil.

HERODOT OM PERSERNES SKIKK OG BRUK:

Når en viktig beslutning skal tas, rådslår de i påvirket tilstand. Det som de da er blitt enige om, tar de opp til ny vurdering neste dag når de er edru. Og hvis de fremdeles er av samme mening, er saken avgjort, men i motsatt fall oppgir de den. Og omvendt: Det som de først har rådslått om i edru tilstand, drøfter de på ny når de er beruset.

(Et eksempel til etterfølgelse?)

RES COQUINARIA

Etter et opphold i forrige nummer, er matspalten *Res Coquinaria* tilbake igjen. Denne gangen skal vi ta for oss det fenomenet som Apicius, vår hovedkilde når det gjelder viten om mat i antikken, stolt beskriver på følgende måte: "Ad mensam nemo agnoscet quid manducet — ved bordet vil ingen kjenne igjen hva han spiser!"

I kokeboken hans har denne retten følgende navn: *Patina de apua sine apua* — ansjospostei uten ansjos. Den skal ha maneter(!) på toppen av en blanding, bestående av kokt eller stekt fisk, sammenvispet egg, liquamen og pepper. Formen kokes i vannbad. *!!(utrica marina i lekstua)*

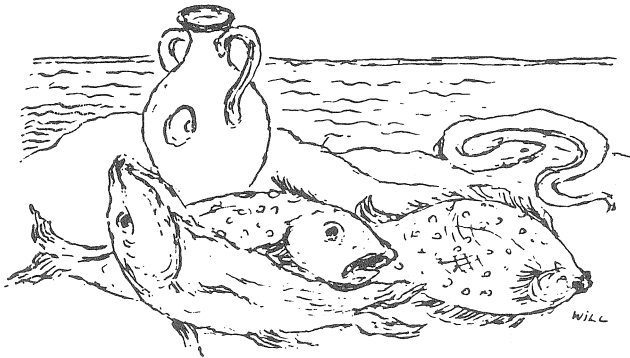
En av kongene i Bithynia som het Nicomedes (det var flere) var svært glad i ansjos, forteller Athenaeus i *Deipnosophistai* (De lærde menns gjestebud). Da det var umulig å få fatt i de rette ingredienser, fant den lure kokken løsningen på problemet på denne måten: Skrell og skjær neper i tynne skiver, skjær dem så til så de likner ansjosfileter. Kok dem

raskt i 3–5 minutter. Legg dem på et fat og pensle dem med olje. Dryss salt og valmuefrø på begge sider.

Her kommer enda en gåtefull rett: *Salsum sine salso* — salt fisk uten fisk. Ta en pakke kyllinglever og stek dem over svak varme i olivenolje i ca.10 minutter. Mos dem deretter med en gaffel (eller bruk blender), og tilsett mer olje, salt og pepper. Blandingens form er som en fisk på et serveringsfat eller aller helst anrettes i en form som har fiskefasong, ifølge Apicius. "Posteien" skal også pensles med olje på toppen.

Disse to oppskriftene er blant de meget få der salt er uttrykkelig nevnt, men liquamen (se *Klassisk Forum* 1987:1) ville da gjøre seg godt her?

La oss til slutt avrunde dette nummers heller tvilsomme gastronomiske oppskrifter med et utdrag fra — ja nettopp — *Trimalchios middag* av Petronius Arbiter i Trygve Sparres oversettelse: ... Desserten var nu båret inn. Det var kaker bakt av hvetemel, formet som troster og fylt med rosiner og nøtter. Siden kom også store kvedeepler, dekket med torner så de skulle se ut som pinnsvin. Vi kunne vel til nød ha klart dette også, om ikke enda en rett kom på bordet, så underlig at vi heller ville dø av sult enn smake på noe slikt. Det ble satt frem noe som vi først trodde var gåsestek,

mens fisk og fugler av alle slag var lagt rundt til pynt. Men Trimalchio forklarte: "Mine venner, alt det dere ser her, er laget av en eneste skrott....kokken min har laget alt dette av en eneste gris. Et nyttigere menneske enn han finnes ikke. Har dere lyst på en fiskerett, så lager han den av vommen, av sideflesket lager han en skogdustek, en turtelduestek av skinkestykket og av lårbenet en høne."

"Våre" oppskrifter er kanskje allikevel å foretrekke?

Inger Marie Molland Stang

